

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Facultat de Dret

**DESIGUALTATS SOCIALS EN L'ACCÉS A L'ASSISTÈNCIA JURÍDICA
GRATUÏTA:**

**UN ANÀLISI CRÍTIC DE LA IMPLEMENTACIÓ DE LA LLEI 1/1996, DE
10 DE GENER**

Autora: Berta Cerezo Casado

NIUB: 20173436

Tutor: Andrea Romano

Treball de Final de Grau (TFG)

Dret Constitucional

Curs 2023-2024, primer semestre

Doble grau en Dret i Ciències Polítiques i de l'Administració

Resum:

L'assistència jurídica gratuïta és un dret reconegut a l'article 119 de la Constitució espanyola, consistent en garantir l'accés a la justícia per a tots els ciutadans, independentment dels seus recursos econòmics. Actualment, malgrat trobar-se aquest dret regulat en una llei específica, a la pràctica la tutela judicial efectiva no queda sempre garantida. Aquest treball presenta la cobertura constitucional del dret, el seu origen jurídic i polític, i el funcionament de la Llei 1/1996, de 10 de gener, d'Assistència Jurídica Gratuïta, amb l'objectiu de determinar si, un cop aplicada, la Llei és suficient per garantir els drets fonamentals que pretén protegir, sent aquests el dret a la tutela judicial efectiva i el dret a la igualtat. L'absència de polítiques públiques per remoure els obstacles que dificulten l'accés a la justícia afecta a tots els habitants, però té una major incidència en aquells sectors que es troben en situació de desavantatge econòmic i social. Per això, el treball també ofereix una sèrie de propostes que, de ser aplicades, podrien abordar la problemàtica que suposen les limitacions que el sistema presenta.

Paraules clau:

Assistència jurídica gratuïta, accés a la justícia, protecció constitucional, tutela judicial efectiva, igualtat, desigualtats Socials, Dret Constitucional.

SUMARI

INTRODUCCIÓ	4
1. MARC TEÒRIC: FONAMENT CONSTITUCIONAL DEL DRET A L'ASSISTÈNCIA JURÍDICA GRATUÏTA	6
2. NORMATIVA REGULADORA DEL DRET A L'ASSISTÈNCIA JURÍDICA GRATUÏTA.....	9
2.1. ANTECEDENTS POLÍTICS I JURÍDICS	10
2.2. REGULACIÓ ESTATAL	12
2.2.1. Llei 1/1996, de 10 de gener	12
2.2.2. Reglament d'Assistència Jurídica Gratuïta	13
2.3. REGULACIÓ AUTONÒMICA: DECRET 252/1996, DE 5 DE JULIOL	17
3. ANÀLISI DE LA LLEI 1/1996, DE 10 DE GENER, D'ASSISTÈNCIA JURÍDICA GRATUÏTA	19
3.1. ÀMBIT PERSONAL D'APLICACIÓ DE LA LLEI.....	20
3.1.1. Persones físiques	20
3.1.2. Persones jurídiques i institucions d'interès públic	22
3.2. REQUISITS PER AL RECONeixEMENT DEL DRET A L'ASSISTÈNCIA JURÍDICA GRATUÏTA	23
3.3. CONTINGUT MATERIAL DEL DRET	26
3.3.1. Prestacions contingudes en el dret a l'assistència jurídica gratuïta.....	26
3.3.2. Regulació de les costes	29
3.3.3. Extensió temporal	32
3.4. PROCEDIMENT PER AL RECONeixEMENT DEL DRET A L'ASSISTÈNCIA JURÍDICA GRATUÏTA	33
4. IMPACTE DE LES DESIGUALTATS SOCIALS EN L'ACCÉS A L'ASSISTÈNCIA JURÍDICA GRATUÏTA	42
4.1. POBRESA I ACCÉS A LA JUSTÍCIA	42
4.2. DESIGUALTATS SOCIALS EN FUNCIÓ DELS RECURSOS ECONÒMICS A LA LLEI D'ASSISTÈNCIA JURÍDICA GRATUÏTA	45
4.3. DESIGUALTATS SOCIALS AMB INDEPENDÈNCIA DELS RECURSOS ECONÒMICS A LA LLEI D'ASSISTÈNCIA JURÍDICA GRATUÏTA	47
4.4. MANCA DE RECURSOS EN EL TORN D'OFICI	49
5. PROPOSTES PER A LA MILLORA DEL SISTEMA D'ASSISTÈNCIA JURÍDICA GRATUÏTA... 50	
CONCLUSIONS.....	54
LITERATURA.....	56
NORMATIVA	61
JURISPRUDÈNCIA	62
NOTÍCIES DE PREMSA	63
DOCUMENTACIÓ	64

INTRODUCCIÓ

Durant els darrers anys, les demandes de sol·licitud de justícia gratuïta a Catalunya no han parat d'augmentar; els casos pendents de resoldre, tampoc. L'assistència jurídica gratuïta (AJG) és un dret constitucional reconegut a l'article 119 de la Constitució, on s'hi estableix que *“La justícia serà gratuïta quan així ho disposi la llei i, en tot cas, respecte dels qui acreditin insuficiència de recursos per litigar”*. El present treball, per tant, tracta d'una temàtica d'actualitat que cada cop guanya més rellevància en el camp del Dret Constitucional, en una onada de protestes i reivindicacions per demanar-ne la seva protecció efectiva, de manera que pretén abordar una qüestió regulada de manera insuficient i de la qual en depenen els drets de milers de persones.

A través de l'estudi de la Llei 1/1996, d'Assistència Jurídica Gratuïta, i del seu funcionament un cop posada a la pràctica, l'objectiu d'aquest treball és avaluar la implementació i eficàcia del sistema legal d'assistència jurídica gratuïta, examinant si les disposicions legals es tradueixen de manera coherent en la realitat jurídica; és a dir, si les garanties legals destinades a proporcionar accés a la justícia gratuïta estan sent efectives i accessibles en la pràctica quotidiana.

Es tracta d'un treball de naturalesa principalment descriptiva; en conseqüència, la metodologia utilitzada ha estat la recerca d'informació en cercadors acadèmics i en bases de dades especialitzades en textos normatius. Per tant, es tracta d'una recerca centrada en la revisió bibliogràfica, així com en la consideració de la doctrina i de la jurisprudència. Respecte les fonts emprades, la recerca ha estat fonamentada en articles acadèmics, així com en legislació, incloent-hi tant lleis, com decrets i reial decrets, tots ells estatals, com també jurisprudència dels tribunals espanyols. El treball, doncs, se centrarà exclusivament en dret estatal, completant-se, en determinats aspectes, amb legislació autonòmica catalana.

El treball s'estructura en quatre capítols: en primer lloc, una referència al marc constitucional del dret a l'assistència jurídica gratuïta; en segon lloc, una explicació dels antecedents polítics i jurídics de la regulació del dret, a més d'una presentació de la regulació estatal i autonòmica del dret, així com una referència a la seva evolució; en tercer lloc, un anàlisi de la Llei 1/1996, de 10 de gener; i, finalment, un estudi sobre les maneres en què es manifesten les desigualtats socials en la posada en pràctica de la llei esmentada.

Per tal de poder donar resposta a la qüestió plantejada, referent a la protecció que ofereix la llei un cop aplicada, cal, en primer lloc, un primer capítol en què es defineixi el dret a l'assistència jurídica gratuïta. Aquest dret no es pot entendre sense emmarcar-lo en el context d'una Constitució que busca garantir un Estat social de Dret i, per tant, la definició s'inclou dins d'un primer capítol en què es fa referència a la seva cobertura constitucional. D'aquesta manera, es destaca que aquest dret troba el seu fonament a l'article 119 de la Constitució espanyola, alhora que s'assenyala la seva relació amb els drets fonamentals que es busca protegir i garantir. Per tant, aquest primer

capítol aborda la constitucionalització de la gratuïtat de la justícia i la defensa dels interessos generals i del dret a la igualtat entre les parts en el procediment judicial.

A continuació, el segon capítol fa un repàs històric dels antecedents polítics i jurídics que han dut a la regulació del dret a l'assistència jurídica gratuïta en l'ordenament jurídic espanyol, destacant els debats a les Corts Espanyoles sobre la regulació de l'esmentat dret des de la seva consagració com a dret constitucional. S'aborda la primera resposta legislativa un cop aprovada la Constitució i, tot destacant les seves conseqüències negatives, es presenta la Llei 1/1996, d'Assistència Jurídica Gratuïta, encara vigent. Així doncs, el capítol continua amb una introducció de la Llei, destacant els seus trets principals i, especialment, les innovacions que comporta respecte el tractament que anteriorment se n'havia fet, alhora que s'esmenta el Reglament que la desenvolupa, tot repassant els decrets anteriors que l'han modificat, per tal de constatar l'evolució de la regulació que s'ha donat durant els anys. Finalment, es presenta la regulació del dret a l'assistència jurídica gratuïta a Catalunya, per mitjà d'un Decret propi, i se'n ressalten els seus trets més destacats.

Tot seguit, el capítol tercer es tracta d'un anàlisi de la Llei 1/1996, de 10 de gener. En ser l'objectiu d'aquest treball trobar si a la pràctica quotidiana la Llei s'aplica de manera que garanteixi els drets que pretén protegir, es fa necessari examinar-la en profunditat, per tal de poder determinar si les mancances es donen de base en la redacció de la llei o si, pel contrari, es donen únicament en la seva aplicació. Per tal de donar-ne resposta, en el quart capítol s'analitza el seu àmbit d'aplicació personal, els requisits econòmics per al reconeixement del dret, el seu contingut material i el procediment per al seu atorgament.

El quart capítol, a partir del contingut dels capítols anteriors, mira de trobar les problemàtiques amb què topa el servei d'assistència jurídica gratuïta un cop és implementat. Si bé en un Estat Social de Dret la llei és igual per a tothom, i té vocació de ser aplicada de manera universal i sense distincions, allò cert és que, en la seva aplicació, aquesta igualtat es veu vulnerada. Concretament pel que fa l'administració de justícia, s'hi produeixen grans desigualtats tant d'accés com, un cop s'hi ha accedit, de protecció i d'acompanyament. Aquest capítol, a partir d'una aproximació als conceptes d'accés a la justícia i de pobresa, mira d'analitzar els factors que dificulten als sectors vulnerables el seu accés a la justícia i, alhora, aquells que fan que els seus drets, sovint, no es vegin garantits de manera efectiva.

En darrer lloc, el treball es resol amb unes conclusions en què, en base a allò estudiat en els capítols previs, s'hi fan una sèrie de propostes de millora del servei d'assistència jurídica gratuïta. Tant la modificació dels instruments existents com la creació de noves eines específiques depenen, en gran part, de la voluntat política dels agents decisoris; per això, es presenten una sèrie de propostes que, de ser aplicades, podrien garantir que es compleixi efectivament amb el mandat constitucional de garantir l'accés a la justícia per a tots els ciutadans, independentment dels seus recursos econòmics.

1. MARC TEÒRIC: FONAMENT CONSTITUCIONAL DEL DRET A L'ASSISTÈNCIA JURÍDICA GRATUÏTA

Els ordenaments jurídics europeus, així com les concepcions del Dret, van ser objecte de canvis importants a partir de les transformacions socials, econòmiques i polítiques succeïdes després de la Segona Guerra Mundial i dels crims ocorreguts, que van commoure la consciència de la humanitat. Aquests fets van dur a replantejar els termes del debat històric, fent de la naturalesa del constitucionalisme un dels principals eixos de debat. El terme “constitucionalisme”, a més de suposar l'existència d'un sistema jurídic amb algun tipus de constitució, comporta un ordenament jurídic constitucionalitzat, és a dir, un Estat constitucional. Josep Aguiló exposa que el terme “constitucionalisme” al·ludeix al fenomen, entès com un procés històric que es concreta en un model institucional d'una determinada forma d'organització política i, alhora, a la manera de contextualitzar el fenomen, és a dir, a una concepció teòrica que explica les característiques del model i en desprèn unes idees¹.

En aquest sentit, Rubio Llorente entén que, en un sentit ampli, el terme “constitucionalisme” fa referència a l'evolució de l'organització jurídic-política de cadascuna de les entitats el poder de les quals és organitzada per una Constitució, així com de la forma d'organització típica de les entitats polítiques pertanyents a un determinat àmbit geogràfic, cultural, o pròpies d'una determinada època. Així mateix, en un sentit més reduït, el terme s'utilitzaria com a designació específica d'un tipus d'organització del poder polític de l'Estat, en tant que forma històrica diferenciada, que estableix límits a la seva acció i, consegüentment, assegura als que en són sotmesos un àmbit de llibertat, garantit per un determinat grau de participació en l'exercici del poder i per la necessitat de que aquest se subjecti a normes la infracció de les quals es pugui fer valer davant de jutges independents. Conclou, també, que, en un sentit actual, s'entén com una doctrina política que exigeix que la limitació del poder s'asseguri mitjançant l'atribució del poder a òrgans diferents, i que els drets que la Il·lustració defineix com “naturals” quedin garantits dins de l'àmbit de llibertat de què gaudeixen els sotmesos².

En l'Estat constitucional, la Constitució esdevé un text no únicament polític i pragmàtic sinó normatiu, amb força vinculant per als poders públics: les constitucions organitzen el poder i les fonts del Dret i, alhora, generen drets i obligacions, suposant un límit a la sobirania del legislador. Alhora, existeixen tribunals que poden anul·lar lleis o decisions que vulnerin el contingut de la Constitució i, per tant, aquesta està garantida³. Això es relaciona amb l'existència de mecanismes que dificulten el canvi constitucional i que són, habitualment, majories qualificades. Tomás y Valiente expressava que, d'aquesta manera, les lleis i la resta de l'ordenament jurídic resten

¹ AGUILÓ REGLA, J. (2007). *Positivismo y postpositivismo: dos paradigmas jurídicos en pocas palabras*. Alacant: DOXA, p. 666.

² RUBIO LLORENTE, F. (2011). *Constitucionalismo*. En ARAGÓN REYES, M. & AGUADO RENEDO, C. (2011). *Temas básicos de derecho constitucional* (2ª ed.). Civitas Thomson Reuters, p. 35.

³ PÉREZ ROYO, J. (2011). *Estado*. En Ibid., p. 91.

supeditats a una interpretació conforme amb la Constitució, de forma que aquesta es presenta com la garantia de la unitat de l'ordenament⁴. Aquesta primacia es plasma a l'article 9.1 de la Constitució espanyola (en endavant, CE), que estableix que "*Els ciutadans i els poders públics estan subjectes a la Constitució i a la resta de l'ordenament jurídic*". La Constitució té una aplicació directa, això és, els drets i obligacions que recull es poden al·legar directament en els tribunals. Finalment, destaca la influència de la Constitució sobre les relacions polítiques, ja que tot acte polític discrecional és susceptible de control jurisdiccional.

Aquest fenomen, doncs, suposa una sèrie de canvis en els sistemes jurídics. El primer canvi es tracta d'una materialització del dret, de manera que el Dret deixa de tractar-se únicament com un conjunt de pautes de comportament, sinó que també incorpora un conjunt de valors i de drets fonamentals. En conseqüència, la validesa de les normes jurídiques no es limita únicament a un criteri formal i procedimental, sinó que hi ha un criteri material en què s'hi analitza el contingut i el fet de si respecta o si és contrari als drets fonamentals⁵. Aquests canvis porten a una importància més gran a l'hora de justificar les decisions, ja que les raons han de ser d'acord amb els drets i valors reconeguts en la Constitució. Així doncs, els elements polític-morals també tenen un rol rellevant en el raonament jurídic.

És a partir d'aquest context que cal entendre el dret a l'assistència jurídica gratuïta com a dret constitucional. Aquest dret troba el seu fonament a l'article 119 CE, que estableix que "*La justícia serà gratuïta quan així ho disposi la llei i, en tot cas, respecte dels qui acreditin insuficiència de recursos per litigar*". El Tribunal Constitucional va establir que la finalitat del precepte radica en garantir la tutela judicial efectiva a aquells qui manquen de mitjans econòmics suficients per fer-ne front. Concretament, estableix que "*s'han de sufragar les despeses judicials d'aquells qui, en cas d'exigir-se'n'hi el pagament, es veurien en l'alternativa de deixar de litigar o posar en perill el nivell mínim de subsistència personal o familiar*"⁶. Per tant, el dret a la defensa va intrínsecament unit a la possibilitat de l'exercici d'accions, sense que això es condicioni per la impossibilitat de fer front a les despeses ocasionades.

S'entén, doncs, que es dona una constitucionalització de la gratuïtat. El Dret Constitucional Processal és aquell que estableix la tutela constitucional del procés i que, per tant, busca una fixació, amb rang constitucional, de determinats principis i regles reguladores del poder judicial i de les garanties bàsiques⁷. Es pot concloure que l'article 119 CE és una norma típica de Dret Constitucional Processal, ja que en ella s'hi estableixen els principis conforme als quals s'ha de

⁴ TOMÁS Y VALIENTE, F. (1995). *Constitución*. En *Comentarios a la Constitución Española XL aniversario* (2018). BOE - Boletín Oficial del Estado, p. 44. (Treball original publicat el 1995).

⁵ PAREJO ALFONSO, I. (2011). *Valores superiores*. En ARAGÓN REYES, M. & AGUADO RENEDO, C. (2011), op. cit., p. 48.

⁶ Sentència del Tribunal Constitucional (en endavant, STC) 16/1994, de 20 de gener (fonament jurídic (en endavant, FJ) 3).

⁷ ALMAGRO NOCETE, J. (1979). *Tres breves notas sobre Derecho Procesal Constitucional*. Revista Iberoamericana de Derecho Procesal, p. 684.

construir, partint del fonament constitucional, la regulació de la teoria dels aspectes econòmics del procés i, més particularment, la institució de la gratuïtat de la justícia.

Aquest article s'ha de contextualitzar en el marc d'una Constitució que, en el seu preàmbul, consigna la consolidació d'un Estat Social de Dret que asseguri l'imperi de la llei com a expressió de la voluntat popular. Aquesta només pot tenir lloc si es garanteix l'accessibilitat de tots els ciutadans a drets fonamentals com la tutela judicial efectiva, eliminant els obstacles, en concret els econòmics, que impedeixin la seva materialització. El dret a l'assistència jurídica gratuïta té, doncs, una relació directa amb l'article 24 CE, sobre la tutela judicial efectiva, a causa de la seva dimensió garantista. És a dir, no hi ha una tutela judicial efectiva si no es reconeix a les persones que manquen de capacitat econòmica per afrontar les despeses d'un procediment jurisdiccional que no siguin privades d'aquesta acció processal⁸.

De la mateixa manera, es relaciona amb l'article 14 CE, com a dimensió formal de la igualtat, que estableix la igualtat dels espanyols davant la llei, sense que pugui prevaldre cap discriminació. És a dir, si la tutela judicial efectiva queda condicionada a la situació econòmica de les parts, la insuficiència de recursos d'una de les parts generaria una situació de desigualtat en el procés que, en conseqüència, provocaria una vulneració del principi d'igualtat. És aquest fonament el que fa necessari que el cost que suposa per a les parts la seva participació en el procés es sufragui amb càrrec a l'erari públic. Així doncs, el dret a l'assistència jurídica gratuïta constitueix un dret de configuració legal, limitat per un contingut constitucionalment indisponible. De mode que, exposat en un sentit negatiu, suposaria que la privació del dret a l'assistència jurídica gratuïta lesionaria el dret a la tutela judicial efectiva⁹.

Alhora, el precepte es vincula amb l'article 9.2 CE, com a dimensió material de la igualtat, que estableix que correspon als poders públics promoure les condicions per a que la llibertat i la igualtat siguin reals i efectives. Aquest imperatiu implica que, alliberant d'aquestes càrregues als menys dotats econòmicament, es faciliti el dret a la jurisdicció i s'equilibri la situació de les parts en el procés, sense que això suposi crear un privilegi processal, sinó establir un procediment en què s'hi arbitrin els contrapesos que impedeixin les derivacions pràctiques de la desigualtat material amb què les parts han accedit a la jurisdicció¹⁰.

Per tant, no es tracta d'un dret fonamental, perquè no forma part del Títol I de la CE, on s'hi recullen, però sí que és un dret que es basa i que reforça dos drets fonamentals: el dret a la igualtat i el dret a la tutela judicial efectiva. Aquesta connexió també es manifesta amb la possibilitat d'obrir la institució de la justícia gratuïta a un sistema doble de tutela processal, consistent amb

⁸ SEIJAS VILLADANGOS, M.E. (2018). En MONTESINOS PADILLA, C., SAIZ ARNAIZ, A., PÉREZ TREMP, P., & LÓPEZ GUERRA, L. (2018). *Comentario a la constitución española: 40 aniversario 1978-20: libro-homenaje a Luis López Guerra* (1a edició). València: Tirant lo Blanch, p. 1683.

⁹ SEIJAS VILLADANGOS, M.E. (2018), op. cit., p. 1690.

¹⁰ LOZANO-HIGUERO, M. & RENEDO M.A. (2006). En ALZAGA VILLAAMIL, O. (2006) *Comentarios a la Constitución Española. Tomo IX - Artículos 113 a 127 de la Constitución Española de 1978*. Madrid: Edersa, p. 741.

l'ordinària de la Llei 1/1996, i la constitucional del recurs d'empara. Concretament, si bé l'article 119 CE no consagra un dret susceptible de ser protegit a través del recurs d'empara, la seva vinculació amb els dos drets fonamentals esmentats fa que es pugui fonamentar la seva inclusió en el procediment d'empara¹¹.

En conclusió, la regulació constitucional exigeix una actuació per part dels poders públics, que tenen l'obligació de garantir que l'escassetat de recursos no es converteixi en una barrera per a l'accés als tribunals i per a l'exercici del dret de defensa¹². El Tribunal Constitucional considera que, tot i que la finalitat immediata del dret a l'assistència jurídica gratuïta és garantir als ciutadans la interposició de pretensions en defensa dels seus drets, i donar resposta a les que es dirigeixin contra ells, també forma part de la seva finalitat la defensa dels interessos generals, en assegurar els principis de contradicció i igualtat entre les parts, i facilitar al tribunal la cerca d'una sentència ajustada¹³.

2. NORMATIVA REGULADORA DEL DRET A L'ASSISTÈNCIA JURÍDICA GRATUÏTA

L'aforisme *Curia pauperibus clausa est*¹⁴ ha incidit, de manera repetida en la història, en la formació d'un corpus jurídic en la cerca d'una justícia justa, que no exclogui a aquells que no en puguin pagar els costos. Tant és així, que ja en la Partida III, Títol Sisè, Llei Sisena d'Alfons X el Savi s'evocava una contesa amb poderosos, en què les vídues, els òrgans o les persones cuitades necessitaven d'un advocat que raonés per ells i que els jutjadors els hi havien de donar. En l'actualitat, el dret a l'AJG es regula per mitjà d'una Llei i d'un Reglament propis, però no sempre ha estat així. Per tal de conèixer la regulació actual, cal incidir en els antecedents, tant polítics com jurídics, que han dut a la conformació d'aquesta codificació.

Una comprensió completa del marc normatiu vigent passa per donar, primer, una visió detallada de l'evolució legal del dret a l'AJG, des de les primeres discussions parlamentàries fins a la seva constitucionalització. Alhora, cal fer una primera aproximació a la manera en què es regula aquest dret en els ordenaments jurídics tant estatal com autonòmic, destacant els precedents legislatius que han dut a la regulació actual. D'aquesta manera, es podrà analitzar de forma contextualitzada la legislació vigent, identificant els principals trets que la conformen, així com el funcionament dels seus preceptes, per tal de comprendre la implementació actual de l'AJG.

¹¹ STC 90/2015, d'11 de maig del 2015 (FJ 2).

¹² CASTILLEJO MANZANARES, R., 2017. *Nuevos debates en torno a la justicia española*. Tirant lo Blanch, p. 347.

¹³ STC 46/1981, de 23 de juliol (FJ 4).

¹⁴ Aforisme d'Ovidi que significa "El tribunal està tancat per als pobres".

2.1. Antecedents polítics i jurídics

El concepte “assistència jurídica gratuïta” va sorgir en la literalitat constitucional amb l'article 85 del Projecte de Constitució de 1929, i es va consolidar a l'article 94 de la Constitució de 1931, en què es disposava que “*La justicia s'administra en nom de l'Estat. La República assegurará als litigantes econòmicament necessitats la gratuidad de la Justicia. Els jutges són independents en la seva funció. Només estan sotmesos a la llei*”¹⁵.

En l'actualitat, la regulació del dret a l'assistència jurídica gratuïta ha estat objecte de debat¹⁶ a les Corts Espanyoles des de l'aprovació de la CE, que el va convertir en un dret constitucional. Són diverses les actuacions que es van dur a terme en la direcció de garantir el dret recollit a l'article 119 CE. A aquests efectes, la Llei Orgànica 6/1985, de 3 de juliol, del Poder Judicial, en els seus articles 20.2 i 440.2, recull el mandat constitucional de l'article 119 de la Constitució espanyola i remet, per a la seva regulació, a la llei ordinària. És aquesta reserva de llei la que fa que el sistema d'assistència jurídica gratuïta es reguli per mitjà d'una llei ordinària¹⁷.

La regulació d'aquest dret a l'Estat espanyol es dona per mitjà de l'aprovació de la Llei 1/1996, d'Assistència Jurídica Gratuïta (en endavant, LAJG), encara vigent. La primera causa que motiva la seva aprovació són les queixes i reivindicacions dels Col·legis d'Advocats, que, entre el 1987 i el 1988, van acordar suspendre els serveis del torn d'ofici i assistència al detingut per tal de reclamar una remuneració més digna per la prestació dels seus serveis¹⁸. Les queixes dels advocats feien referència a les dilacions de l'administració de justícia, en especial a la tramitació dels expedients d'assistència jurídica gratuïta. La resposta del legislador va ser la Llei 34/1984, de 6 d'agost, de reforma urgent de la Llei d'Enjudiciament Civil, que, d'una banda, remetia la tramitació dels incidents de justícia gratuïta a la via verbal i, de l'altra, disposava que, com a regla general, la tramitació dels expedients no suspengués la continuació del procés principal, excepte per sol·licitud de totes les parts.

Ara bé, si bé l'objectiu de la mesura era acabar amb les dilacions indegudes, el resultat va ser el sorgiment de situacions d'abús i frau en l'assistència jurídica gratuïta. En primer lloc perquè, en no suspendre el procediment principal, la major part dels incidents de justícia gratuïta o bé no s'iniciaven o bé quedaven sense resoldre. D'altra banda, perquè, un cop designat l'advocat d'ofici, cap part tenia interès en la tramitació de la sol·licitud: el sol·licitant, perquè ja comptava amb

¹⁵ MONTESINOS PADILLA, C., SAIZ ARNAIZ, A., PÉREZ TREMP, P., & LÓPEZ GUERRA, L. (2018), op. cit., p. 1681. [Traducció de l'autora].

¹⁶ Diari de Sessions del Congrés dels Diputats. Sessió plenària núm. 17, celebrada el dijous, 8 de juny de 1978. Ple i Diputació Permanent. Any 1975. Núm. 84. L'assistència jurídica gratuïta va ser objecte de debat en la sessió plenària sobre el Projecte de Constitució. El grup Socialista del Congrés dels Diputats va fer un vot en què demanaven que es concretés la gratuïtat de la justícia, un cop aprovada, en els ordres penal, laboral, civil i contenciosos.

¹⁷ GÓMEZ COLOMER J.L. (1983). *La gratuidad relativa de la justicia*. La Ley: revista jurídica española de doctrina, jurisprudencia y bibliografía, ISSN 00211-2744, núm. 4, p. 1191.

¹⁸ CID CEBRIÁN, M. (1995). *La justicia gratuita: realidad y perspectivas de un derecho constitucional*. Pamplona: Aranzadi, p. 145.

assistència lletrada; el litigant contrari, perquè ja no li afectava la suspensió del procediment; i l'òrgan judicial, perquè, freqüentment, i a causa de la sobrecàrrega de treball, relegava a un segon terme la tramitació dels expedients¹⁹.

La conseqüència d'aquesta falta de control judicial va permetre que de la defensa lletrada sense despeses se'n beneficiessin persones que conforme a la llei no en tenien dret. Concretament, l'any 1992, dels aproximadament 60.000 assumptes civils d'ofici, només en 23.000 es van tramitar expedients de justícia gratuïta: és a dir, en el 61% dels casos es va nomenar advocat d'ofici sense l'acreditació judicial²⁰. Alhora, mentre augmentaven les designacions d'advocats d'ofici, no augmentaven les partides pressupostàries, fet que va comportar, de nou, les queixes del Consell General de l'Advocacia. Per tant, la reforma operada va produir un sistema d'AJG que, tot i representar un cost públic elevat, no satisfia cap grup professional ni atorgava una adequada protecció dels ciutadans als qui anava dirigit.

Aquest context va dur a l'Avantprojecte de Llei d'Assistència Jurídica Gratuïta de 1991, a partir del qual es van signar diversos acords entre el Ministeri de Justícia i representants dels Col·legis d'Advocats i de procuradors per tal d'establir les bases de la futura llei. En aquests, s'adopten les pautes de promoure la desjudicialització del reconeixement del dret, l'acceptació de que l'Administració adopti una posició de control en la gestió de la prestació, i el fet que l'efectiu compliment de la prestació per part dels advocats es reservi als corresponents Col·legis.

Tot i això, davant de la demora en l'aprovació d'una llei, el grup parlamentari Izquierda Unida – Iniciativa per Catalunya va presentar, el 17 d'abril de 1994, una interpel·lació sobre la posició del govern en relació amb el dret a la justícia gratuïta i els problemes derivats de la seva aplicació, en què es reclamava un increment de la qualitat del servei i una simplificació dels tràmits, sense que això suposés una pèrdua d'independència dels advocats, i aquesta va ser aprovada unànimement pels grups parlamentaris. El ministre de justícia va reconèixer la necessitat de reformar el sistema i va afirmar que el govern estava treballant, en fase d'urgència, en un reial decret que regulés els problemes esmentats²¹, i alhora en la presentació davant la Cambra d'una Llei d'Assistència Jurídica Gratuïta a finals de 1995. A la sessió plenària número 192, celebrada el 21 de desembre de 1995, el diputat per Izquierda Unida López Garrido expressava:

Constitueix una satisfacció pel Grup Parlamentari que represento la culminació d'una legislatura amb la previsible aprovació del que ha estat ben definit (...) com un text importantíssim, que és part essencial, efectivament, en un Estat social i democràtic de Dret. Satisfacció per això i satisfacció perquè hagi estat el

¹⁹ BACHMAIER WINTER, L. (1999). *La Asistencia jurídica gratuita*. 2a ed. Granada: Comares, p. 7.

²⁰ CID CEBRIÁN, M. (1995), op. cit., p. 132.

²¹ Es va promulgar el Reial Decret 108/1995, de 27 de gener, sobre mesures per instrumentar la subvenció estatal a l'assistència jurídica gratuïta. BOE núm. 39, de 15 de febrer de 1995, pp. 5153 a 5158.

nostre Grup el que plantegés (...) la necessitat d'una regulació adequada de la justícia gratuïta en el nostre país²².

2.2. Regulació estatal

El dret a l'AJG està regulat, a nivell estatal, a través d'una doble via normativa: la Llei 1/1996, de 10 de gener, d'Assistència Jurídica Gratuïta, i el Reglament d'Assistència Jurídica Gratuïta, aprovat pel Reial Decret 141/2021, i modificat per darrer cop pel Reial Decret 586/2022. Es tracta, doncs, d'una remissió normativa que organitza les relacions entre la llei i el reglament, mitjançant la qual el legislador pot invocar el contingut de normes futures amb l'objectiu de completar els mandats directament establerts per ell mateix²³. Les remissions normatives, doncs, han d'incorporar prèviament a la llei la regulació bàsica i principal de la matèria, en aquest cas, aquesta es dona a la LAJG, ja que, en cas contrari, s'incorreria en una renúncia inconstitucional a regular la matèria reservada.

Així doncs, la remissió consisteix en l'apel·lació al reglament per tal que aquest dugui a terme el desenvolupament i execució de la llei. D'aquesta manera, les normes reglamentàries exerceixen la funció d'execució, detallant el contingut de la llei amb l'objectiu de facilitar la seva aplicació. Ara bé, el que no pot fer és fer una reglamentació totalment desvinculada de la llei, sinó que es tracta d'un complement, en la mesura en què afegeix algunes regulacions a la llei, però només les que la llei reclami, per tal de fer-la fàcilment aplicable i, en aquest sentit, perfeccionar-la²⁴.

2.2.1. Llei 1/1996, de 10 de gener

Va ser a la quarta legislatura de Felipe González que es va aprovar la Llei 1/1996, d'Assistència Jurídica Gratuïta. L'exposició de motius de la Llei posa en relleu la Llei 25/1986, de Supressió de les Taxes Judicials, al·legant que, suprimides les taxes judicials, un cop que l'Estat ha renunciat a la percepció de qualsevol quantitat per l'accés a la justícia, són els honoraris d'advocats, procuradors i altres professionals, així com el cost de l'obtenció de les proves documentals o pericials necessàries, els que impliquen una despesa econòmica inassolible pels ciutadans que no disposen dels recursos econòmics necessaris per enfrontar-s'hi.

Un dels trets més rellevants d'aquesta llei és el fet que té una vocació unificadora: en l'exposició de motius s'hi emfatitza la finalitat de crear una llei que reguli un sistema únic, concentrat en una sola norma, que comporti un augment de la claredat i de la certesa i, consegüentment, un increment

²² Diari de Sessions del Congrés dels Diputats. Sessió plenària núm. 192, celebrada el dijous, 21 de desembre de 1995. Ple i Diputació Permanent. Any 1995, V Legislatura. Núm. 194. [Traducció de l'autora].

²³ MUÑOZ MACHADO, S. (2015). *Tratado de derecho administrativo y derecho público general. Tomo VII: el Reglamento*. Madrid: publicacions del BOE, p. 107.

²⁴ TORNOS MAS, J. (1983). *La relación entre la Ley y el Reglamento: reserva legal y remisión normativa. Algunos aspectos conflictivos a la luz de la jurisprudencia constitucional*. Madrid: Revista de Administración Pública, núms. 100-102, p. 477.

de la seguretat jurídica. Així, es crea una sistemàtica unificada, a partir d'una llei especial al marge de la llei processal concreta per a cada procediment judicial. Aquesta regulació unitària ve donada pel fet que el sistema anterior, de multiplicitat de regulacions, no es podia justificar des d'un punt de vista material. Gómez Colomer ho va expressar assenyalant que “*Resulta discutible que aquest dret, abans anomenat benefici de pobresa, es reguli de manera especial en cada llei quan no existeixen pobreses especials*”²⁵.

És destacable, alhora, la desjudicialització del dret a l'assistència jurídica gratuïta. Ricardo Juan-Sánchez ho interpreta com la base per a una assistència jurídica gratuïta fora dels procediments judicials, donant un significat d'aquest dret diferent al model vigent fins aleshores i que va condicionar el seu reflex en la Constitució Espanyola²⁶. Així, el nou sistema es caracteritza per tractar-se d'un servei públic del qual se'n deriva un dret de naturalesa prestacional, i en què hi estan implicades diverses administracions i entitats públiques, des del Ministeri de Justícia, les Comunitats Autònomes amb competències en la matèria (pel cas de Catalunya, vegi's l'epígraf 2.3) i els Col·legis d'Advocats i Procuradors. Així doncs, el deure de les administracions públiques no és només d'organització del servei, sinó que recau també en el finançament públic.

En tercer lloc, hi ha una ampliació del contingut del dret i de l'assistència jurídica prèvia al procés, amb l'objectiu de fer efectiu el dret fonamental d'accés als tribunals. D'una banda, s'introdueix un major marge de discrecionalitat a l'hora d'apreciar si concorren els requisits econòmics (vegi's l'epígraf 3.2). D'altra banda, es redueixen notablement els drets aranzelaris en l'obtenció d'escriptures i documents notariais i dels provinents dels Registres de la Propietat i Mercantils. Alhora, és destacable el fet que, per tal de donar major efectivitat a la igualtat entre les parts litigants, es reconeix legalment el servei d'assessorament i orientació gratuïta²⁷ com un servei gratuït per als ciutadans amb manca de recursos econòmics²⁸.

2.2.2. Reglament d'Assistència Jurídica Gratuïta

La LAJG determina el contingut material de l'AJG Gratuïta i defineix les normes generals a què s'ha d'ajustar el procediment per al seu reconeixement (vegi's l'epígraf 3.4). Alhora, estableix les pautes generals d'organització i funcionament dels serveis d'assistència lletrada, defensa i representació gratuïtes, i fixa les bases del seu finançament amb càrrec a fons públics²⁹. Ara bé, per la seva naturalesa, les disposicions de la LAJG són generals i, per tal de fer plenament eficaç

²⁵ GÓMEZ COLOMER, J.-L. (1982). *El Beneficio de la pobreza: la solución española al problema del acceso gratuito a la justicia*. Barcelona: Llibreria Bosch, p. 38.

²⁶ JUAN-SÁNCHEZ, R. (2016). *Asistencia jurídica gratuita en asuntos no estrictamente judiciales: relectura de la Ley de Asistencia Jurídica Gratuita para un servicio público integral de asesoramiento, orientación y defensa jurídica*. València: Drets. Revista Valenciana de Reformes Democràtiques, núm. 2/2016, p. 2.

²⁷ Ibid., p. 133

²⁸ II·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona. *Servei d'Orientació Jurídica – Punts SOJ – SOM* [en línia]. Barcelona: publicacions de l'ICAB. <<https://www.icab.cat/ca/punts-soj/>> [Consulta: 16 de setembre del 2023].

²⁹ Espanya. Llei 1/1996, de 10 de gener, d'Assistència Jurídica Gratuïta (BOE núm. 11, de 12 de gener de 1996). Article 30 i disposició final primera.

el sistema, requereixen a l'Administració de Justícia el complement i desenvolupament dels principis, regles i directrius legals per via reglamentària. En aquest sentit, la disposició final primera de la LAJG estableix que *“En el termini de sis mesos des de la publicació de la present Llei, el Govern, en l'àmbit de les seves competències, dictarà el Reglament General de desenvolupament de la mateixa”*.

Així, en els següents subapartats es desenvoluparà l'evolució del Reglament d'Assistència Jurídica Gratuïta, (en endavant, RAJG), per mitjà dels reial decrets que l'han modificat al llarg del temps. Talment, l'exploració permetrà aprofundir en una visió cronològica sobre les modificacions que han dut a la configuració actual del Reglament, de manera que es puguin contextualitzar els canvis rellevants i les seves implicacions, per tal de comprendre de manera completa la regulació vigent del dret a l'AJG³⁰.

(i) Reial Decret 2103/1996, de 20 de setembre

En virtut de la disposició final primera de la LAJG, es va dictar el Reial Decret 2103/1996, de 20 de setembre, pel què s'aprova el Reglament d'Assistència Jurídica Gratuïta, disposició actualment derogada. Aquest Reial Decret desenvolupava els aspectes que la mateixa disposició final primera de la LAJG conté. Això és: les normes d'organització i funcionament de les Comissions d'Assistència Jurídica Gratuïta (al Capítol I); el procediment per al reconeixement del dret a l'Assistència Jurídica Gratuïta (al Capítol II); l'organització dels serveis d'assistència lletrada, defensa i representació gratuïtes (al Capítol III); la subvenció i supervisió dels serveis d'Assistència Jurídica Gratuïta (al Capítol IV) i, finalment, el sistema de provisió de l'assistència pericial gratuïta (al Capítol V) prevista a l'apartat 6 de l'article 6³¹.

Finalment, a la seva disposició derogatòria única, derogava el Reial Decret 108/1995, de 27 de gener, sobre mesures per instrumentar la subvenció estatal a l'Assistència Jurídica Gratuïta. Aquest, alhora, tenia per objecte establir un nou procediment subvencional, sense condicionar ulteriors iniciatives legislatives orientades a revisar amb caràcter general el sistema d'accés dels ciutadans a la justícia gratuïta, i va ser informat pel Consell General del Poder Judicial.

(ii) Reial Decret 996/2003, de 25 de juliol

El Reial Decret 2103/1996 va ser objecte de modificacions substancials, d'entre les quals la més rellevant a efectes de la seva derogació va ser l'operada per la Llei 38/2002, de 24 d'octubre, de reforma parcial de la Llei d'Enjudiciament Criminal, que tenia per objectiu aconseguir celeritat,

³⁰ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona. *Normativa del Torn d'Ofici* [en línia]. Barcelona: publicacions de l'ICAB. <<https://www.icab.es/ca/Normativa-del-Torn-dOfici/>> [Consulta: 16 de setembre del 2021].

³¹ L'apartat 6 de l'article 6 de la LAJG estableix com a prestació, part del contingut material del dret, l'assistència pericial gratuïta en el procés, a càrrec del personal tècnic adscrit als òrgans jurisdiccionals, o, en el seu defecte, a càrrec de funcionaris, organismes o serveis tècnics dependents de les Administracions públiques (o, excepcionalment, a càrrec de pèrits designats entre els tècnics privats que correspongui).

amb la creació d'un procediment especial per a l'enjudiciament ràpid de determinats delictes que permetia el seu enjudiciament immediat³².

La conseqüència d'aquesta acceleració dels processos va ser la rellevància del temps transcorregut des de la incoació del procés penal fins la celebració del judici oral, sent una peça clau la instrucció concentrada davant del jutjat de guàrdia. Aquesta agilització feia assegurar la presència d'advocats que asseguressin el dret d'assistència lletrada i de defensa i representació de les parts, i es va preveure, en l'àmbit de la justícia gratuïta, i en aquest tipus de procediments, que fos un únic lletrat el que prestés l'assistència, des de la detenció, en cas d'haver-hi, fins la finalització del procés, així com que les sol·licituds de reconeixement del dret gaudissin de prioritat en la seva tramitació.

Així doncs, aquesta reforma de la LECrim. va agilitzar la derogació del Reial Decret 2103/1996 i l'aprovació del Reial Decret 996/2003, de 25 de juliol, pel qual s'aprova el Reglament d'Assistència Jurídica Gratuïta. La primera de les disposicions més rellevants del Reglament va ser aquella que dividia el capítol II, sobre procediment per al reconeixement del dret a l'AJG, en dues seccions: una de procediment general i una de procediment especial per als procediments d'enjudiciament ràpid de determinats delictes. En segon lloc, el Capítol III va passar a denominar-se "*Organització dels serveis d'assistència lletrada, defensa i representació*" i es dividia alhora en dues seccions: assistència lletrada d'ofici i assistència jurídica gratuïta. En tercer lloc, es va adaptar la composició de les Comissions d'Assistència Jurídica Gratuïta a la Llei 7/2003, d'1 d'abril, de la societat limitada Nova Empresa. Finalment, es modificava el model normalitzat de sol·licitud que figurava com annex I, i els mòduls i bases de compensació econòmica establerts a l'annex II.

(iii) Reial Decret 141/2021, de 9 de març

L'any 2021 es va optar per elaborar un nou text que derogava el Reial Decret 996/2003: el Reial Decret 141/2021. La justificació per a la seva aprovació, en l'exposició de motius del mateix text legal van ser, seguint una estructura similar a l'anterior³³, raons de tècnica legislativa, per tal d'evitar la dispersió normativa. El seu objectiu fonamental és reforçar el dret a la tutela judicial efectiva de tots els ciutadans, a través de l'enfortiment del servei d'AJG. Alhora, la seva estructura s'ajusta a la de la LAJG i intenta respectar l'estructura del Reial Decret que deroga i el contingut que es continua considerant adequat.

El primer canvi rellevant és l'actualització de la composició de les Comissions d'Assistència Jurídica Gratuïta (vegi's l'epígraf 3.4). En segon lloc, es busca actualitzar les remissions que

³² CALLEJO CARRIÓN, S. (2003). *Reforma de la LECrim.: los llamados juicios rápidos*. Madrid: publicacions de la Universidad a Distancia de Madrid (UDIMA). Estudios Financieros. Comentarios, núm. 26, p. 147.

³³ YÁÑEZ GARCÍA-BERNALT, I. (2021). *Real Decreto 141/2021, de 9 de marzo, por el que se aprueba el Reglamento de asistencia jurídica gratuita [BOE 10-03-2021]*. Salamanca: Crònica de legislació processal (gener-juny 2021) de la Universitat de Salamanca, p. 395.

realitza el Reglament d'Assistència Jurídica Gratuïta a lleis administratives que ja han estat derogades per la legislació vigent. Alhora, s'incorpora un nou formulari d'autorització o revocació expressa de la persona sol·licitant de la prestació per consultar i recaptar informació econòmica, fiscal, patrimonial i social, relativa a la seva unitat familiar, pels Col·legis d'Advocats i les Comissions d'Assistència Jurídica Gratuïta. Així mateix, es busca consagrar normativament el pagament mensual de la subvenció de l'AJG, amb càrrec a les dotacions pressupostàries del Ministeri de Justícia, pels serveis d'AJG prestats en les comunitats autònomes que no han assumit competències en matèria d'administració de justícia, així com l'import corresponent a les despeses de funcionament i infraestructura, per tal de promoure una notable millora del servei de l'AJG que es busca que redundi en el benefici de tots els ciutadans³⁴.

Finalment, es crea un Consell Estatal d'Assistència Jurídica Gratuïta, amb la finalitat d'impulsar una major coordinació i unificació de criteris en la prestació de l'AJG, en què hi estaran presents totes les administracions amb competències en matèria d'Administració de Justícia, així com els operadors judicials que participen, de manera directa, en l'exercici de la prestació, és a dir, advocats i procuradors, que estaran representats a través del Consell General de l'Advocacia Espanyola i del Consell General de Procuradors dels Tribunals d'Espanya. Així doncs, l'objectiu d'aquest Consell és establir un punt de trobada en què hi participin tots els operadors judicials concernits, amb el propòsit de compartir criteris d'actuació, bones pràctiques i propostes de millora que redundin, en definitiva, en l'enfortiment del servei d'AJG. Alhora, el Consell permetrà garantir la igualtat de tots els ciutadans en l'accés a l'AJG gratuïta, màxim garant del dret a la tutela judicial efectiva de tots els ciutadans.

(iv) Reial Decret 586/2022, de 19 de juliol

La darrera reforma del Reglament es va donar al 2022, per mitjà del Reial Decret 586/2022, de 19 de juliol, i introdueix el Reglament avui vigent. Així doncs, el Reial Decret consta d'un únic article, en què es modifica l'article 32 sobre requisits generals mínims exigibles als advocats i procuradors dels Tribunals. En virtut d'aquest article, als advocats se'ls hi exigeix, per tal de poder exercir en el Torn d'Ofici, tenir radicat el seu despatx en l'àmbit del Col·legi responsable del servei i estar inscrit en aquest i, a més, acreditar més de tres anys d'exercici efectiu de la professió, així com la superació dels cursos o proves d'accés als serveis. En el cas dels procuradors, es requereix despatx obert en el territori del partit en què s'hagi d'actuar, així com acreditar l'assistència als cursos de formació que hagin organitzat, a l'efecte, els Col·legis de Procuradors.

La reforma que introdueix la modificació és afegir a l'article que, davant de víctimes especialment vulnerables, per tal de garantir un afegit de confiança recíproca entre els qui exerceixen la defensa

³⁴ Generalitat de Catalunya. *Nou Reglament d'Assistència jurídica gratuïta (BOE)* [en línia]. Barcelona: publicacions de la Generalitat de Catalunya, 2021. <https://portaljuridic.gencat.cat/ca/reglament_justicia_gratuïta_boe> [Consulta: 17 de setembre del 2023].

legal i els beneficiaris de la justícia gratuïta³⁵, es demana als representants no comptar amb antecedents penals per delictes de similar naturalesa, tant per representar víctimes de violència de gènere, com de terrorisme i tràfic d'éssers humans, víctimes menors d'edat i víctimes amb discapacitat necessitades d'especial protecció. Per tant, i com disposa el paràgraf novè de l'exposició de motius, no podran exercir la defensa legal en relació amb víctimes de la mateixa condició que aquelles per les quals han estat condemnats³⁶. Aquest requeriment aplica, d'igual manera, per als professionals de la procura.

2.3. Regulació autonòmica: Decret 252/1996, de 5 de juliol

Pel que fa la regulació del dret a l'Assistència Jurídica Gratuïta a Catalunya, es fa necessari fer referència, en primer lloc, a la LAJG. A la disposició addicional primera, la Llei remet als articles que es dicten en virtut de les competències que són atribuïdes a l'Estat per l'article 149.1 CE. Ara bé, a l'apartat tercer s'hi estableix que la resta de preceptes que no han estat esmentats en els apartats primer i segon seran d'aplicació en defecte de normativa específica de les comunitats autònomes que hagin assumit l'exercici efectiu de les competències en matèria de provisió de mitjans per l'Administració de Justícia.

En aquest sentit, cal remetre's a l'article 106 de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya (en endavant, EAC), aprovat per la Llei Orgànica 6/2006, de 19 de juliol. Aquest article estableix que “*Correspon a la Generalitat la competència per a ordenar els serveis de justícia gratuïta i d'orientació jurídica gratuïta*”. Alhora, s'estableix que “*La Generalitat pot establir els instruments i els procediments de mediació i de conciliació en la resolució de conflictes en les matèries de la seva competència*”. Per al que això respecta, s'aprova el Reial Decret 966/1990, sobre traspàs de funcions de l'Administració de l'Estat a la Generalitat de Catalunya en matèria de provisió de mitjans materials i econòmics per al funcionament de l'Administració de Justícia, que va complementar les funcions que ja realitzava anteriorment en ordre a l'efectivitat dels pagaments a realitzar a advocats i procuradors dels torns d'ofici i assistència lletrada³⁷.

A Catalunya, aquesta disposició legal es materialitza amb el Decret 252/1996, de 5 de juliol, de creació de les Comissions d'Assistència Jurídica Gratuïta, de regulació del procediment per al reconeixement del dret d'assistència jurídica gratuïta i de la subvenció per a les actuacions professionals dels advocats i procuradors³⁸. Aquest decret crea les Comissions d'Assistència

³⁵ TIerno BARRIOS, S. (2022). *Medidas orientadas al fortalecimiento del derecho de asistencia jurídica gratuita de víctimas en condición de vulnerabilidad*. Salamanca: Crònica de legislació processal (gener-juny 2021) de la Universitat de Salamanca, p. 260.

³⁶ TORRES DÍAZ, M.C. (2022). *La asistencia jurídica gratuita en el marco del Derecho de Acceso a la Justicia sin sesgos de género*. Madrid: IberlCONnect, p. 1.

³⁷ LÓPEZ SÁNCHEZ, E; CASAL OUBIÑA, D (2018). *El proceso de traspaso de la administración de justicia como instrumento de análisis de las dinámicas del Estado Autonómico*. Madrid: Ediciones Complutense. Cuadernos de Gobierno y Administración Pública, ISSN: e-2341-4839, p. 79.

³⁸ AGUILAR GONZÁLEZ, J.M. (2013). *La Justicia gratuita en España: Aproximación a un análisis cuantitativo*. Madrid: Revista de ciencias jurídicas y sociales, ISSN 1698-5583. Vol. 16. núm. 1, pàgs. 25.48, p. 27.

Jurídica Gratuïta i incideix en determinats aspectes relatius a l'estructura i la composició. Si bé les Comissions són d'àmbit provincial, es possibilita alhora que s'estableixin Subcomissions quan les necessitats del servei ho aconsellin. També regula el procediment relatiu a la sol·licitud de reconeixement del dret d'AJG i determina els documents que s'han d'adjuntar a la sol·licitud per tal d'acreditar la situació econòmica de l'interessat i dels integrants de la unitat familiar³⁹.

Així mateix, disposa el procediment de tramitació pel que fa a les designacions provisionals d'advocat i de procurador. El Decret també incideix en aspectes relatius a la prestació del servei per part dels Col·legis d'Advocats i Procuradors. En aquest, s'hi preveu l'especialització dels advocats per ordres jurisdiccionals, i la possibilitat que s'estableixin requisits de formació i especialització per a la prestació del servei, com també la tramitació de queixes o denúncies formulades per causa de les actuacions dels professionals encarregats dels serveis col·legials d'AJG. Simultàniament, regula aspectes relatius al finançament del servei, orientats a garantir la correcta aplicació dels fons públics que s'hi destinen. Aquest finançament s'arbitra mitjançant l'atorgament d'una subvenció per part del Departament de Justícia als Consells de Col·legis d'Advocats i de Procuradors dels tribunals de Catalunya, que es destina tant a les compensacions dels professionals que hagin actuat com a la contribució a la despesa derivada de la gestió col·legial.

Per últim, el Decret, a la seva disposició derogatòria única, deroga el Decret 233/1995, de 25 de juliol, sobre mesures per instrumentar la subvenció per a les actuacions professionals corresponents al torn d'ofici i a l'assistència lletrada al detingut, així com les disposicions d'igual o inferior rang que s'oposin al Decret. El Decret va entrar en vigor, com va ser establert a la Disposició final segona, el 12 de juliol de 1996, al mateix temps que la LAJG.

Finalment, per tal d'entendre la regulació actual a Catalunya del dret a l'AJG cal fer esment a la STC 97/2001, de 5 d'abril del 2001⁴⁰. Aquesta té el seu fonament en el recurs d'inconstitucionalitat 1486/96, promogut pel Consell Executiu de la Generalitat de Catalunya, en relació amb diversos preceptes de la LAJG. L'objecte del recurs és la discrepància de la Generalitat de Catalunya respecte del plantejament competencial que la LAJG fa en dos aspectes que afecten a les Comissions d'Assistència Jurídica Gratuïta: els articles 9 i 10.1. Aquests regulen, respectivament, l'àmbit territorial i la seu de les Comissions, i l'atribució de les funcions de presidència i secretaria d'aquestes a alguns dels seus membres components. Aquests preceptes es dicten en virtut de les competències estatals previstes a l'article 149.1.3, 5 i 6 CE. Ara bé, el Govern de la Generalitat va considerar que, amb aquests preceptes, es vulneraven les competències de la Generalitat de

³⁹ Il·lustre Col·legi de l'Advocacia de Girona. *Atenció a la ciutadania: Orientació jurídica* [en línia]. Girona: publicacions de l'ICAG. <<https://www.icag.cat/ca/atencio-a-la-ciutadania/orientacio-juridica/>> [Consulta: 17 de setembre del 2023].

⁴⁰ CARRASCO DURÁN, M. (2012). Artículo 150. *Justicia gratuita. Procedimientos de mediación y conciliación*. Sevilla: Depósito de Investigación Universidad de Sevilla, p. 2278.

Catalunya en matèria d'Administració de justícia i de règim jurídic i organització de la seva pròpia Administració, en virtut dels articles 18.1, 9.1 i 10.1.1 EAC.

Alhora, el Consell Executiu de la Generalitat de Catalunya va al·legar que les Comissions d'Assistència Jurídica Gratuïta tenen un caràcter inequívocament administratiu, com se'n desprèn de l'epígraf 5 de l'exposició de motius i dels articles 11 i 20⁴¹. És per això que entenia que les Comissions són òrgans administratius subjectes en la seva actuació al règim jurídic i al procediment administratiu comú. I, a més, la LAJG, als articles 10.1, 20 i apartat tercer de la disposició addicional primera, ha precisat que aquestes Comissions depenen de les comunitats autònomes quan aquestes hagin assumit competències en matèria de provisió de mitjans a l'Administració de Justícia⁴²; per tant, depenen de la Generalitat de Catalunya les Comissions que desenvolupen la seva activitat a Catalunya.

En base a aquests fonaments jurídics, el Tribunal Constitucional falla declarant, en primer lloc, que els incisos “*en cada capital de província*” i “*en el seu corresponent àmbit territorial*” de l'article 9 i “*estan presidides per un membre del Ministeri Fiscal*” i “*actuant un d'ells com a Secretari*” de l'article 10.1 de la LAJG, vulneren les competències de la Generalitat de Catalunya i, per tant, no són d'aplicació en l'àmbit territorial de Catalunya. El mateix declara, en segon lloc, en referència als incisos citats dels articles 9 i 10.1 continguts a la disposició addicional primera i, consegüentment, tampoc són d'aplicació en l'àmbit territorial de Catalunya.

3. ANÀLISI DE LA LLEI 1/1996, DE 10 DE GENER, D'ASSISTÈNCIA JURÍDICA GRATUÏTA

La qüestió central del treball és examinar el sistema legal d'AJG per tal de determinar si les disposicions legals es transposen de manera efectiva en la realitat jurídica quotidiana. Per tal de donar resposta a aquesta qüestió cal, doncs, analitzar en profunditat la LAJG, avaluant el seu àmbit d'aplicació, el seu contingut i els procediments que en ella s'hi estableixen. Alhora, de manera més específica, es fa necessari plantejar la manera en què la LAJG aborda la desjudicialització de l'AJG i la seva implementació. En altres paraules, es fa necessari abordar la resposta del sistema en relació amb l'accés a la justícia davant de les necessitats dels ciutadans amb menors recursos econòmics i en situació de vulnerabilitat, resposta que es dona per mitjà d'allò disposat a la LAJG.

⁴¹ Consell General del Poder Judicial. *Aprovació de l'informe al projecte de decret pel qual s'aprova el Reglament d'assistència jurídica gratuïta del Govern de Cantàbria*. Madrid: publicacions del Consell General del Poder Judicial, p. 8.

⁴² Govern de Catalunya. *Les comunitats autònomes amb competències en justícia vinculen l'èxit de la nova oficina judicial al traspàs de les competències de personal* [en línia]. Barcelona: nota de premsa del Govern de Catalunya, 2010 <<https://govern.cat/salaprensa/>> [Consulta: 19 de setembre del 2023].

3.1. Àmbit personal d'aplicació de la llei

L'àmbit personal d'aplicació d'una llei fa referència al conjunt de persones o entitats que resultaran obligades de les disposicions contingudes en el text legal⁴³. És un aspecte de gran rellevància en el sentit que, en aquest cas, determinarà quines són aquelles persones a qui se'ls concedirà el dret a l'AJG. En particular, l'àmbit personal d'aplicació de LAJG es concreta a l'article 2, que no només n'indica els subjectes beneficiaris sinó, alhora, les condicions en què se'ls hi concedirà i per a quines actuacions concretes a cadascun d'ells. Aquest article diferencia entre les persones físiques i persones jurídiques que en resulten beneficiàries.

3.1.1. Persones físiques

En primer lloc, i dins de les persones físiques, es duu a terme una distinció entre els supòsits generals i els casos especials. En el cas dels supòsits generals, es troben a la lletra a) de l'article 2 i s'hi estableix la concessió el dret a l'assistència jurídica gratuïta en tres supòsits:

- Als ciutadans espanyols.
- Als nacionals de la resta d'Estats membres de la Unió Europea.
- Als estrangers que es trobin a Espanya, quan acreditin insuficiència de recursos per litigar. En aquest cas, no s'exigeix una situació de regularitat, sinó que en tenen dret tots els estrangers residents a Espanya que acreditin insuficiència de recursos per litigar. La doctrina del Tribunal Constitucional declara que el dret a la tutela judicial efectiva és “*un dret imprescindible per a la garantia de la dignitat de la persona*” i, per tant, “*no és susceptible de ser limitat per raó de la nacionalitat*”⁴⁴. En conseqüència, de no reconèixer-se el dret a l'assistència jurídica gratuïta als estrangers en situació irregular, s'estaria vulnerant el dret a la tutela judicial efectiva reconegut a l'article 24 CE.

Els supòsits especials es troben regulats en les lletres d) a k) del mateix article. Resulta interessant començar per desenvolupar els apartats e) i f) per la seva relació amb el darrer supòsit esmentat. En primer lloc, en l'apartat e) s'hi estableix que, tant en l'ordre contenciós-administratiu com en la via administrativa prèvia, els ciutadans estrangers que acreditin insuficiència de recursos per litigar tindran dret a l'assistència lletrada i a la defensa i representació gratuïta, concretament en els procediments que puguin dur a la denegació de la seva entrada a Espanya, en els que puguin dur a la seva devolució o expulsió del territori espanyol i en tots els procediments en matèria d'asil.

D'altra banda, l'apartat f) reconeix el dret a la justícia gratuïta, en els litigis transfronterers en matèria civil i mercantil, a les persones físiques contemplades al capítol VIII de la LAJG, en els

⁴³ Real Academia Española: *Diccionario panhispánico del español jurídico (DPEJ)* [en línia]. Madrid: publicacions de la RAE. <<https://dpej.rae.es/lema/%C3%A1mbito-de-aplicaci%C3%B3n>> [Consulta: 22 de setembre del 2023].

⁴⁴ STC 99/1985, de 30 de setembre (FJ 1); STC 95/2003, de 22 de maig: nul·litat parcial del precepte estatal “que resideixin legalment a Espanya” de l'apartat a) de l'article 2 de la LAJG.

termes que en ell s'hi estableixen. Això vol dir, en virtut de l'article 46 LAJG, que hi tindran dret les persones físiques, ciutadanes de la Unió Europea o nacionals de tercers Estats que resideixin legalment en un dels Estats membres, excepte Dinamarca. El benefici es reconeixerà únicament en els litigis en matèria civil o mercantil, així com en els procediments extrajudicials en les mateixes matèries quan així ho remeti el Jutjat. Alhora, es podrà concedir també per als litigis transfronterers derivats d'un contracte de treball⁴⁵. Finalment, també es podrà reconèixer per a l'execució de sentències dictades pels Tribunals d'altres estats membres de la Unió Europea en què s'hagués obtingut el benefici de la justícia gratuïta, i en l'execució de documents públics amb força executiva.

Seguint amb l'article 2 LAJG, a l'apartat d) s'hi estableix un altre supòsit especial: es concedirà el dret a l'AJG gratuïta als treballadors i beneficiaris del sistema de la Seguretat Social⁴⁶, tant per a la defensa en judici com per a l'exercici d'accions per a l'efectivitat dels drets laborals en els procediments concursals. Alhora, també per als litigis que se substanciiïn sobre matèria laboral davant de l'òrgan contenciós-administratiu. Així doncs, a banda d'estar inclosos en l'àmbit d'aplicació de la llei, es reconeix que el seu dret a litigar gratuïtament davant dels òrgans de la jurisdicció social no està sotmès al compliment dels requisits econòmics.

Finalment, a l'apartat h) s'hi recull el dret a l'AJG, amb independència de l'existència de recursos per litigar, als sectors més vulnerables. A aquests se'ls hi presta d'immediat, quan sigui necessari, en aquells procediments que tinguin vinculació, derivin o siguin conseqüència de la seva condició de víctimes⁴⁷, això és, a les víctimes de violència de gènere, així com als menors d'edat i a les persones amb discapacitat intel·lectual o malaltia mental, en cas que siguin víctimes d'abús o maltractament. S'hi inclou, per tal de garantir una protecció integral, el dret a l'assessorament i orientació gratuïts previs a la interposició de denúncia o querella.

En aquest sentit, la lletra i) fa referència a aquells qui, a causa d'un accident, acreditin seqüeles permanents que els hi impedeixin totalment la realització de les tasques de la seva ocupació laboral o professional habitual i requereixin de l'ajuda d'altres persones per realitzar les activitats més essencials de la vida diària. Concretament, es donarà quan l'objecte del litigi sigui la reclamació d'indemnització pels danys personals i morals soferts.

⁴⁵ Reglament (CE) 44/2001, del Consell, de 22 de desembre del 2000, relatiu a la competència judicial, el reconeixement i l'execució de resolucions judicials en matèria civil i mercantil (DOCE núm. 12, de 16 de gener del 2001). Disposició derogada.

⁴⁶ Els beneficiaris del sistema de la Seguretat Social es determinen segons allò disposat a l'article 7 del Reial Decret Legislatiu 8/2015, de 30 d'octubre, pel qual s'aprova el text refós de la Llei General de la Seguretat Social. BOE, núm. 261, de 31 d'octubre de 2015, pp. 103291 a 103519.

⁴⁷ En virtut de la mateixa disposició, la condició de víctima s'adquireix quan es formula denúncia o querella, o s'inicia un procediment penal, i es mantindrà mentre romangui en vigor el procediment penal o quan, després de la seva finalització, s'hagués dictat sentència condemnatòria. El benefici de justícia gratuïta es perd si, amb posterioritat, no es reconeix la condició de víctima o si es dicta sentència absolutòria ferma o arxiu ferma, sense l'obligació d'abonar el cost de les prestacions gaudides gratuïtament fins aquell moment.

3.1.2. Persones jurídiques i institucions d'interès públic

Un cop desenvolupades les persones físiques que entren dins l'àmbit d'aplicació de la LAJG, esdevé necessari fer-ho amb les persones jurídiques i les institucions d'interès públic. Les persones jurídiques són aquelles institucions dotades de personalitat pròpia i independent i plena capacitat per al compliment dels seus fins, creada per les lleis o conforme a allò establert en elles⁴⁸. L'article 2 assenyalava un número limitat de persones jurídiques que tenen dret a l'assistència jurídica gratuïta, denegant-ne la gratuïtat per a tot tipus d'accions judicials a les societats mercantils que queden fora de l'àmbit d'aplicació de la LAJG.

El Tribunal Constitucional va considerar que el contingut indisponible de l'article 119 CE suposa que la justícia gratuïta s'ha de reconèixer a aquells que no puguin fer front a les despeses originades pel procediment, inclosos els honoraris dels advocats i els drets aranzelaris dels procuradors, quan la seva intervenció sigui preceptiva o necessària, per tal que ningú quedi privat de l'accés a la justícia per falta de recursos econòmics. Així, falla que *“s'han de sufragar les despeses processals als qui, d'exigir aquell pagament, es veurien en l'alternativa de deixar de litigar o posar en perill el nivell mínim de subsistència personal o familiar”*⁴⁹. Conseqüentment, s'interpreta que el contingut indisponible de l'article 119 només és aplicable a les persones físiques, de qui se'n pot anunciar un nivell mínim de subsistència personal o familiar, i que pertany a l'àmbit de la llibertat de configuració del legislador ordinari decidir quan i en quines condicions poden ser beneficiàries del dret a l'AJG les persones jurídiques.

En aquest sentit, l'article 2.c) LAJG determina que en seran beneficiàries, quan acreditin insuficiència de recursos per litigar, les associacions d'utilitat pública i les fundacions inscrites en el Registre Públic corresponent. Alhora, l'apartat g) estableix que es reconeix el dret a l'AJG, en l'àmbit concursal i per a tots els tràmits del procediment especial, als deutors persones naturals que tinguin la consideració de microempresa en els termes establerts en el text refós de la Llei Concursal, sempre que acreditin insuficiència de recursos per litigar.

És destacable, també, que en l'àmbit concursal, els sindicats estan exempts d'efectuar dipòsits i consignacions en totes les seves actuacions, i gaudeixen del benefici legal de justícia gratuïta quan exerciten un interès col·lectiu en defensa de les persones treballadores i beneficiàries de la Seguretat Social. L'apartat i), d'altra banda, disposa que, amb independència dels recursos per litigar, es reconeix el dret d'assistència jurídica gratuïta a les associacions que tinguin com a fi la promoció i defensa dels drets de les víctimes de terrorisme⁵⁰.

⁴⁸ Espanya. Reial Decret de 24 de juliol de 1889 pel que es publica el Codi Civil. Gaceta de Madrid, núm. 206, de 25 de juliol de 1889, pp. 249 a 259 (articles 35 a 39).

⁴⁹ STC 16/1994, de 20 de gener de 1994 (FJ 3).

⁵⁰ Es tracta de les víctimes assenyalades a la Llei 29/2011, de 22 de setembre, de reconeixement i protecció integral a les víctimes de terrorisme (BOE núm. 229, de 23 de setembre del 2011).

Alhora, cal esmentar les entitats gestores i serveis comuns de la Seguretat Social, recollides a l'article 2.b) LAJG, que gaudeixen del dret a la justícia gratuïta en qualsevol cas. Això implica, doncs, que la Tresoreria General de la Seguretat Social impugnant gaudeix, per disposició legal, del dret a litigar gratuïtament, sense que existeixi cap excepció al dret i sense necessitat d'acreditar cap requisit.

Finalment, la disposició addicional segona de la LAJG determina tres persones jurídiques i entitats d'interès públic que gaudiran del dret a l'AJG. Es tracta, en primer lloc, de la Creu Roja Espanyola, sense necessitar d'acreditar insuficiència de recursos per litigar; en segon lloc, les Associacions de Consumidors i Usuaris, quan guardin relació directa amb productes o serveis d'ús o consum comú, ordinari i generalitzat⁵¹; en darrer lloc, i també sense necessitat d'acreditar insuficiència de recursos per litigar, es reconeix el dret a les associacions d'utilitat pública que tinguin com a fi la promoció i defensa dels drets de les persones amb discapacitat, tractant-se d'aquelles persones que presentin deficiències físiques, mentals, intel·lectuals o sensorials a llarg termini que, en interactuar amb diverses barreres, puguin impedir la seva participació plena i efectiva en la societat, en igualtat de condicions amb la resta⁵².

3.2. Requisits per al reconeixement del dret a l'assistència jurídica gratuïta

El reconeixement del dret a l'AJG està subjecte al compliment de tres requisits establerts per la LAJG. Aquests pressupòsits són la insuficiència de recursos per fer front a les despeses del procediment judicial de què es tracti, la litigació per drets propis del sol·licitant i la viabilitat o sostenibilitat de la pretensió⁵³.

(i) Pressupòsits de caràcter econòmic

Pel que fa el primer pressupòsit, que són els requisits econòmics, l'article 119 CE dóna marge al legislador per determinar quines han de ser les condicions econòmiques que ha de reunir el sol·licitant per tenir dret a l'assistència jurídica gratuïta. En aquest cas, la LAJG estableix un mecanisme mixt de valoració del requisit econòmic, consistent en combinar dos criteris: un d'objectiu, concretat en màxims econòmics; i un criteri de valoració subjectiva, que flexibilitza l'anterior en funció de determinades càrregues personals i familiars o de signes externs. En tot cas, correspon al sol·licitant acreditar documentalment que efectivament compleix els requisits econòmics que donen dret a litigar gratuïtament⁵⁴.

⁵¹ TORRES AILHAUD, J. C. (1995). *Tramitación y resolución de la solicitud de justicia gratuita*. Madrid: Cuadernos de Derecho Judicial, ISSN 1134-9670, núm. 24, p. 115 (com es va citar en Bachmaier Winter, 1999).

⁵² Espanya. Llei 51/2003, de 2 de desembre, d'igualtat d'oportunitats, no discriminació i accessibilitat universal de les persones amb discapacitat. BOE, núm. 289, de 3 de desembre de 2003, pp. 43187 a 43195 (article 1.2). Disposició derogada.

⁵³ BACHMAIER WINTER, L. (1999), op. cit., p. 63.

⁵⁴ Ibid., p. 64.

Sent així, i en virtut de l'article 3.1 LAJG, *“es reconeixerà el dret a l'assistència jurídica gratuïta a aquelles persones físiques que, mancant de patrimoni suficient, comptin amb uns recursos i ingressos econòmics bruts, computats anualment per tots els conceptes i per unitat familiar, que no superin els següents llindars”*:

- Dos cops l'IPREM⁵⁵ vigent en el moment d'efectuar la sol·licitud quan es tracti de persones no integrades en cap unitat familiar.
- Dos cops i mig l'IPREM⁵⁶ en el moment d'efectuar la sol·licitud quan es tracti de persones integrades en alguna de les modalitats d'unitat familiar amb menys de quatre membres.
- El triple de l'IPREM quan es tracti d'unitats familiars integrades per quatre o més membres que tinguin reconeguda la seva condició de família nombrosa d'acord amb la normativa vigent.

Es fa, doncs, rellevant el concepte d'unitat familiar, ja que el còmput dels ingressos necessàriament en va referit. Es tracta de les unitats familiars que s'integren pels cònjuges no separats legalment i, en cas d'haver-hi, els fills menors, amb excepció dels que, amb el consentiment dels pares visquin independentment d'aquests, i els fills majors d'edat judicialment incapacitats subjectes a pàtria potestat prorrogada o rehabilitada. Alhora, en els casos de separació legal, o quan no existís vincle matrimonial, la formada pel pare o la mare i tots els fills que convisquin amb un o amb un altre complint els requisits d'allò establert en el primer cas⁵⁷. Ara bé, l'article 3.3 LAJG estableix una excepció a aquesta norma: en cas que s'acrediti l'existència d'interessos familiars contraposats, la capacitat econòmica es valorarà individualment.

Ha estat esmentat que existeix un criteri de flexibilització del requisit econòmic. Aquest es dona perquè, aplicat de manera estricta, el requisit de màxims econòmics podria dur a situacions d'injustícia, en privar de la gratuïtat de la justícia a persones que els sobrepassen lleugerament. Aquest mecanisme de pal·liació està regulat a l'article 5 LAJG i es tracta del reconeixement excepcional del dret, sotmès a la concurrència de dos requisits. En primer lloc, que la Comissió

⁵⁵ L'Indicador Públic de Renda d'Efectes Múltiples (IPREM) és un índex empleat a Espanya com a referència per a la concessió d'ajudes, subvencions o el subsidi de desocupació. Va néixer el 2004 per substituir el Salari Mínim Interprofessional com a referència per aquestes ajudes. L'IPREM va anar creixent a un ritme menor que l'SMI, facilitant l'accés a les ajudes per les economies familiars més desfavorides, ja que l'SMI quedaria restringit a un àmbit laboral.

⁵⁶ En virtut de la disposició addicional norantena de la Llei 31/2022, de 23 de desembre, de Pressupostos Generals de l'Estat per a l'any 2023 (BOE núm. 208, de 24 de desembre del 2022), l'IPREM tindrà les següents quanties durant el 2023:

a) L'IPREM diari, 20 euros.

b) L'IPREM mensual, 600 euros.

c) L'IPREM anual, 7.200 euros.

d) En els supòsits en què la referència al salari mínim interprofessional ha estat substituïda per la referència a l'IPREM, la quantia anual de l'IPREM serà de 8.400 euros quan les normes es refereixin al salari mínim interprofessional en còmput anual, excepte que expressament excloguessin les pagues extraordinàries; en aquest cas, la quantia serà de 7.200 euros.

⁵⁷ Espanya. Llei 35/2006, de 28 de novembre, de l'Impost sobre la Renda de Persones Físiques i de modificació parcial de les lleis dels Impostos sobre Societats, sobre la Renda de no Residents i sobre el Patrimoni. BOE. núm. 285, de 29 de novembre de 2006, pp. 41734 a 41810 (article 82).

d'Assistència Jurídica Gratuïta aprecii la concurrència de les circumstàncies de família del sol·licitant, número de fills o familiars al seu càrrec, taxes judicials i altres despeses derivades de la iniciació del procediment i, en tot cas, quan el sol·licitant ostenti la condició d'ascendent d'una família nombrosa de categoria especial. Ara bé, el segon requisit és que aquestes persones, tot i superant els límits previstos a l'article 3, no excedeixin del quintuple de l'IPREM, tenint en compte, a més, la carència de patrimoni suficient.

El mateix article reconeix excepcionalment el dret, en les mateixes condicions assenyalades en el cas anterior, atenent a les circumstàncies de salut del sol·licitant i a les persones amb discapacitat, així com a les persones que els tinguin al seu càrrec quan actuïn en un procediment en el seu nom i interès, sempre que es tracti de procediments que guardin relació amb les circumstàncies de salut o discapacitat.

En darrer lloc, pel que fa les persones jurídiques, l'article 3.5 reconeix el dret a l'assistència jurídica gratuïta a les associacions d'utilitat pública i a les fundacions inscrites en el Registre Públic corresponent, quan, mancant de patrimoni suficient, el resultat comptable de l'entitat en còmput anual fos inferior a la quantitat equivalent al triple de l'IPREM.

(ii) Litigar per drets o interessos propis

El segon requisit per tal d'obtenir el dret a l'assistència jurídica gratuïta, segons allò establert a l'article 3.4 LAJG, es tracta de que el sol·licitant litigui en defensa de drets o interessos propis. També poden fer-ho aliens quan tinguin fonament en una representació legal; en aquest cas, els requisits per a l'obtenció del benefici vindran referits al representat. Aquest requisit persegueix la finalitat d'evitar el frau⁵⁸ i, com a tal, no s'ha d'interpretar com un requisit indefugible que impedeixi a determinades persones que defensin drets de tercers amb legitimació extraordinària, reconeguda legalment, gaudir de la justícia gratuïta.

(iii) Sostenibilitat de la pretensió

El darrer requisit es recull als articles 32 i 33 LAJG i consisteix en la viabilitat o sostenibilitat de la pretensió. Aquest requisit consisteix en que la pretensió aparegui com a jurídicament fonamentada i amb certa probabilitat d'èxit. Gómez Colomer ho va expressar dient que "*La pretensió ha de ser suficientment fonamentada com per tenir èxit en el procediment*"⁵⁹. Guasp, d'altra banda, defensava que "*La insostenibilitat no és només la falta de fonament intrínsec de la*

⁵⁸ BACHMAIER WINTER, L. (1999), op. cit., p. 89.

⁵⁹ GÓMEZ COLOMER, J.-L. (1996). *El nuevo régimen del beneficio de la asistencia jurídica gratuita*. Madrid: La Ley: revista jurídica española de doctrina, jurisprudencia y bibliografía, p. 3. [Traducció de l'autora].

pretensió, sinó també la manca de proves suficients per convèncer a l'òrgan jurisdiccional de l'existència d'un dret"⁶⁰.

Si es considera insostenible la pretensió, es presentarà davant de la Comissió d'Assistència Jurídica Gratuïta competent un informe jurídicament motivat, en relació amb el cas concret, i que versi sobre el fons de l'assumpte. S'hi haurà d'indicar si la insostenibilitat es deu a raons objectives de les pretensions formulades o a carències documentals o probatòries. Cal que es remetin, juntament amb l'informe, còpia dels documents que serveixen de base per fonamentar l'opinió lletrada. Si el procediment està en tràmit, de manera immediata a la seva presentació, és necessari comunicar aquest fet a l'òrgan judicial i sol·licitar la suspensió dels terminis processals fins que es resolgui l'incident⁶¹.

3.3. Contingut material del dret

Una de les innovacions de la LAJG és l'ampliació de les prestacions que comprèn la declaració del dret a l'assistència jurídica gratuïta. Així, tot i seguint l'esquema contingut a l'article 30 LEC, ara derogat, l'article 6 de la nova LAJG contempla una sèrie de prestacions que no es reconeixien anteriorment. El reconeixement del dret a litigar gratuïtament pot comprendre totes o només algunes de les prestacions enumerades a l'article esmentat, en funció del procediment de què es tracti, així com de la decisió que adopti la Comissió. En conseqüència, es pot parlar de concessió total o parcial, a elecció del sol·licitant.

3.3.1. Prestacions contingudes en el dret a l'assistència jurídica gratuïta

L'article 6 LAJG regula el contingut material del dret i, per tant, totes les prestacions que el dret a l'AJG comprèn. Aquestes són: l'assistència jurídica extraprocessal; l'assistència lletrada al detingut o pres; la defensa i representació gratuïtes per advocat i procurador; la inserció gratuïta d'anuncis o edictes que preventivament hagin de publicar-se en diaris oficials; l'exempció del pagament de dipòsits necessaris per la interposició de recursos; l'assistència pericial gratuïta; i, finalment, la reducció o exempció de drets aranzelaris.

(i) Assistència jurídica extraprocessal

La primera prestació que comprèn el dret a l'AJG, regulada a l'article 6.1 LAJG, consisteix en l'assistència jurídica extraprocessal. Això és, l'assessorament i orientació gratuïts previs al procediment a aquelles persones que pretenguin reclamar la tutela judicial dels seus drets i interessos, així com informació sobre la possibilitat de recórrer a la mediació i altres mitjans

⁶⁰ GUASP, J. (1948). *Comentarios a la Ley de Enjuiciamiento Civil*. Madrid: M. Aguilar, p. 252.

⁶¹ Espanya. Resolució JUS/993/2011, de 13 d'abril, per la que, havent comprovat prèviament l'adequació a la legalitat, s'inscriu en el registre de Col·legis Professionals de la Generalitat de Catalunya el Reglament del servei de defensa d'ofici i assistència jurídica gratuïta del Col·legi d'Advocats de Barcelona. DOGC, núm. 5865, de 24 d'abril de 2011 (article 20).

extrajudicials de solució de conflictes. L'objectiu d'aquesta prestació és conferir una assistència jurídica completa a les persones amb recursos econòmics reduïts⁶². D'una banda, es busca possibilitar que l'accés a la justícia per part dels ciutadans amb pocs recursos econòmics es pugui dur a terme en igualtat de condicions i, d'altra banda, s'intenta resoldre certes controvèrsies amb caràcter previ⁶³.

És rellevant, també, la distinció que es fa en la segona part de l'article 6.1 LAJG, on s'hi estableix que quan es tracti de víctimes de violència de gènere, de terrorisme i de tràfic d'éssers humans, així com de menors d'edat i persones amb discapacitat intel·lectual o malaltia mental, el dret també comprendrà assessorament i orientació gratuïts en el moment immediatament previ a la interposició de denúncia o querella.

(ii) Assistència lletrada al detingut o pres

En segon lloc, a l'article 6.2 LAJG es regula l'assistència lletrada al detingut o pres. Aquest dret es posa en relació amb l'article 17.3 CE, que garanteix l'assistència d'advocat al detingut en les diligències policials i judicials⁶⁴, en els termes que la llei estableixi, alhora que es relaciona amb l'article 24.2 CE, que estableix que totes les persones tenen dret a la defensa i a l'assistència de lletrat. En aquest cas, no serà necessari que el detingut, pres o imputat acrediti prèviament una manca de recursos; ara bé, si no se li reconeix amb posterioritat el dret a l'AJG, haurà de pagar a l'advocat els honoraris meritats pel seu acompanyament.

El Tribunal Constitucional va sentenciar que l'essència del dret del detingut a l'assistència lletrada es troba en l'efectivitat de la defensa. És així perquè el que vol la CE és protegir el detingut amb l'assistència tècnica d'un lletrat que li presti el seu suport moral i ajuda professional en el moment de la seva detenció, i aquesta finalitat es compleix amb el nomenament d'un advocat d'ofici, el qual garanteix l'efectivitat de l'assistència de manera equivalent al lletrat de lliure elecció⁶⁵.

(iii) Defensa i representació gratuïtes per advocat i procurador

El tercer dret reconegut per la LAJG, a l'article 6.3, és la defensa i representació gratuïtes per advocat i procurador en el procediment judicial, quan la intervenció d'aquests professionals sigui legalment preceptiva o quan, no sent-ho, es doni alguna de les dues circumstàncies establertes. Aquestes són: que la seva intervenció sigui expressament requerida pel jutjat o tribunal mitjançant auto motivat per garantir la igualtat de les parts en el procediment; o quan, tractant-se de delictes

⁶² GÓMEZ COLOMER, J.-L. (1982). *El Beneficio de la pobreza: la solución española al problema del acceso gratuito a la justicia*. Barcelona: Llibreria Bosch, p. 253. MORENO CATENA, V.; CORTÉS DOMÍNGUEZ, V.; GIMENO SENDRA, V. (1995). *Derecho Procesal Civil II: los procesos especiales*. Madrid: Colex, p. 496 (com es va citar en Bachmaier Winter, 1999).

⁶³ GÓMEZ COLOMER, J.-L. (1996), op. cit., p. 4.

⁶⁴ MORENO CATENA, V. (1982). *La defensa en el proceso penal*. Madrid: Editorial Civitas, p. 114.

⁶⁵ STC 196/1987, d'11 de desembre (FJ 5, *in fine*).

lleus, la persona davant la qual es dirigeix el procediment penal hagi exercitat el seu dret a estar assistit d'advocat i així s'acordi pel jutjat o tribunal, en atenció a l'entitat de la infracció de què es tracti i a les circumstàncies personals del sol·licitant d'AJG.

Així doncs, aquesta prestació té, a banda d'una important repercussió econòmica, una incidència directa en el dret de defensa del litigant amb pocs recursos econòmics. El Tribunal Constitucional va declarar que la Llei, en establir excepcions a la norma general d'intervenció preceptiva d'advocat en els procediments, no està obligant a les parts a que actuïn personalment, sinó que els hi concedeix la facultat d'escollir entre l'autodefensa o la defensa tècnica, sent ambdós mitjans adequats per realitzar actes processals vàlids⁶⁶.

Sobre el fet que la llei no exigeixi la preceptiva intervenció de l'advocat, el Tribunal Constitucional ha assenyalat que només procedeix quan així ho exigeixi l'interès de la justícia, ja que aquest dret és un mitjà establert per la CE en virtut del principi d'igualtat de defensa de les parts i, per tant, el seu reconeixement serà procedent quan es manifesti imprescindible per situar a la persona mancant de mitjans econòmics al mateix nivell de defensa en què actuï la part contrària⁶⁷.

(iv) Inserció gratuïta d'anuncis o edictes que preventivament hagin de publicar-se en diaris oficials

El quart dret reconegut es troba a l'article 6.4 LAJG, i es tracta de la inserció gratuïta d'anuncis o edictes, en el curs del procediment, que preceptivament s'hagin de publicar en diaris oficials. És a dir, en el cas de Catalunya, per tal de publicar anuncis al DOGC és requisit previ liquidar l'import de la taxa que estigui establerta legalment. Ara bé, es recull una exempció: els anuncis o edictes dels jutjats o tribunals si la inserció s'ordena d'ofici o si la legislació sobre AJG en disposa la publicació gratuïta⁶⁸. Els diaris oficials a què es fa referència, en virtut de l'article 236 LOPJ, no abasten a la publicació a mitjans privats.

(v) Exempció del pagament de dipòsits necessaris per a la interposició de recursos

El cinquè dret es reconeix a l'article 6.5 LAJG i consisteix en l'exempció del pagament de taxes judicials, així com del pagament de dipòsits necessaris per la interposició de recursos. L'exigència dels dipòsits per recórrer s'ha justificat com un mitjà per desincentivar la interposició de recursos temeraris o amb finalitat dilatòria. Tant és així que el Tribunal Constitucional, en aquest aspecte, ha establert els dipòsits per recórrer com un requisit imprescindible per tal de poder interposar determinats recursos, en tant que la considera una exigència d'ordre públic processal, un

⁶⁶ STC 47/1987, de 22 d'abril (FJ 1).

⁶⁷ Ibid. (FJ 2).

⁶⁸ Entitat Autònoma del Diari Oficial i de Publicacions. *Anuncis oficials: Taxa, exempcions i terminis de publicació*. Barcelona: publicacions de la Generalitat de Catalunya [en línia]. <https://dogc.gencat.cat/dogc_anuncis_taxes> [Consulta: 25 de setembre del 2023].

pressupòsit legal d'accés al recurs, del qual s'eximeix al litigant que gaudeix del dret a litigar gratuïtament⁶⁹.

(vi) Assistència pericial gratuïta

El sisè dret, regulat a l'article 6.6 LAJG, és l'assistència pericial gratuïta en el procediment, a càrrec del personal tècnic adscrit als òrgans jurisdiccionals o, en el seu defecte, a càrrec de funcionaris, organismes o serveis tècnics dependents de les Administracions públiques. Excepcionalment, es pot donar per perits privats, si no fos possible l'assistència per perits oficials i el jutge estimés pertinent la seva intervenció.

Així doncs, l'excepcionalitat es concreta en dos supòsits. El primer, quan no fos possible l'assistència pericial de perits dependents de l'Administració pública per inexistència de tècnics, i amb resolució motivada. El segon, també amb resolució motivada del Jutge o Tribunal, quan s'hagi de prestar a menors i a persones amb discapacitat psíquica que siguin víctimes d'abús o maltractament, ateses les circumstàncies del cas i l'interès superior del menor o de la persona amb discapacitat, podent prestar-se de manera immediata.

(vii) Reducció o exempció de drets aranzelaris

Les quatre darreres prestacions reconegudes, entre els apartats 7 i 10 de l'article 6 LAJG, es poden agrupar en tant que totes consisteixen en la reducció o exempció de drets aranzelaris. Es tracta d'una reducció, tot i que pot arribar a l'exempció total, dels drets aranzelaris de notaris i registradors. Així, la LAJG estén les prestacions del servei d'AJG a totes aquelles actuacions notariales i registrals que tinguin relació directa amb el procediment i que siguin requerides per l'òrgan jurisdiccional, com ara l'anotació d'embargament, la de demanda o la de prohibició d'alienar, així com escriptures o certificacions que s'hagin d'aportar com a mitjà de prova⁷⁰. Per tant, cal que siguin despeses efectivament necessàries en aquell procediment, i que aquesta necessitat sigui apreciada pel jutge, que emetrà el corresponent requeriment. Hi ha, per tant, un control judicial.

3.3.2. Regulació de les costes

La condemna en costes en els procediments on ha mediat el dret a l'AJG es regula a l'article 36 LAJG, i es diferencia segons el cas en funció de diferents casos: aquella a favor de qui litiga amb benefici d'AJG; aquella contra el beneficiari de l'AJG; l'absència de pronunciament en costes; i, finalment, el deure de reintegrament en cas del reconeixement de "litis expensas".

⁶⁹ STC 202/1987, de 17 de desembre (FJ 3).

⁷⁰ BERNAL-QUIRÓS CASCIARO, J.T. (1995). *El beneficio de la justicia gratuita en el ámbito extrajudicial de las profesiones oficiales*. Madrid: Cuadernos de Derecho Judicial, ISSN 1134-9670, núm. 24, p. 280 i ss.

(i) Condemna en costes a favor de qui litiga amb benefici d'assistència jurídica gratuïta

El primer cas es dona quan en la resolució que posa fi al procediment hi ha pronunciament sobre costes a favor de qui va obtenir el dret a l'AJG o de qui el tingués legalment reconegut, segons l'article 36.1 LAJG. En aquest cas, la part contrària haurà d'abonar les costes causades en la defensa i representació d'aquesta. La condemna en costes reconeix el dret de la part vencedora a que li siguin rescabaldades les despeses originades directa i indirectament pel plet, i és un crèdit que s'ha de reclamar per la part creditora davant de la deutora o condemnada⁷¹.

(ii) Condemna en costes contra el beneficiari de l'assistència jurídica gratuïta

En segon lloc, a l'article 36.2 s'hi recull la condemna en costes contra el beneficiari de l'AJG. En aquest cas, el beneficiari quedarà obligat a pagar les costes causades en la seva defensa i les de la part contrària, si dins dels tres anys següents a la terminació del procediment milloressin les seves capacitats econòmiques, quedant mentrestant interrompuda la prescripció de l'article 1.967 del Codi Civil⁷². La qualificació de "millor fortuna" es presumeix quan els seus ingressos i recursos econòmics per tots els conceptes superin el doble del mòdul previst a l'article 3, o si s'haguessin alterat substancialment les circumstàncies i condicions tingudes en compte per tal de reconèixer el dret conforme a la LAJG. La Comissió decidirà si, atenent a les dades econòmiques, procedeix el reintegrament de les costes per part del litigant que va gaudir del dret a l'AJG.

Ara bé, hi ha una diferència entre els qui haguessin obtingut el dret a l'AJG i els qui el tinguessin legalment reconegut. És a dir, si aquest article s'aplica a les persones jurídiques que tenen reconegut el dret a l'AJG per llei, la referència a "millor fortuna" no resulta oportuna, doncs aquestes institucions tenen reconegut el dret a litigar gratuïtament en virtut de la funció social o d'interès públic que desenvolupen, i no pas per les seves circumstàncies econòmiques. En aquest sentit, el Tribunal Suprem va resoldre el recurs presentat per la Congregació "Hermanitas de los Ancianos Desemparados" impugnant la condemna en costes, expressant que el pagament de costes està supeditat a l'acreditació del canvi de fortuna⁷³. Ara bé, en aquella resolució el Tribunal Suprem no va plantejar cap objecció a l'aplicació d'aquesta condició legal als beneficiaris per disposició legal⁷⁴.

⁷¹ STS, 31 de maig de 1984.

⁷² Aquest article estableix que, pel transcurs de tres anys, prescriuen les accions per al compliment de les obligacions de "pagar als Jutges, Advocats, Registradors, Notaris, escrivans, perits, agents i curials els seus honoraris i drets, i les despeses i desemborsaments que haguessin realitzat en l'exercici dels seus càrrecs o oficis en els assumptes a què les obligacions es refereixin".

⁷³ STS, 23 de juliol de 1997.

⁷⁴ BACHMAIER WINTER, L. (1999), op. cit., p. 166.

(iii) Absència de pronunciament en costes

Quan la sentència que posi fi al procediment no contingui exprés pronunciament en costes, l'article 36.3 LAJG disposa que, venent en el plet el beneficiari de l'AJG, aquest haurà de pagar les costes causades en la seva defensa, sempre que no excedeixin de la tercera part del que en ell hagi obtingut. Si n'excedissin, es reduirien al que importi aquesta tercera part, atenent-se a prorrata les seves diverses partides. Aquesta mesura es justifica perquè, si bé és cert que el dret a litigar gratuïtament es basa en la manca de mitjans per afrontar les despeses del procediment, quan aquesta carència desapareix com a conseqüència d'allò obtingut en el procediment, no té sentit continuar amb l'exempció.

Tanmateix, una aplicació rígida de l'article pot dur a injustícies, especialment en els casos en què la quantitat que obté el litigant vencedor no canvia la seva situació de manca de recursos, quan, tot i allò obtingut en el plet, els seus ingressos no superen el mòdul que li dóna dret a litigar gratuïtament. Lorena Bachmaier conclou, de la redacció de l'article, que “*el que s'hagi obtingut*” fa referència a que l'obligació de destinar fins a un terç al pagament de costes només es dóna quan ja s'hagi fet realment efectiu tal import⁷⁵.

(iv) El deure de reintegrament en cas de reconeixement de “litis expensas”

L'article 36.4 LAJG determina que, quan es reconegui el dret a l'AJG per processos en què procedeixi la petició de “litis expensas” i aquestes fossin concedides en resolució ferma a favor de la part que litiga amb el reconeixement del dret a AJG, el lletrat i procurador intervinents podran exigir a aquesta el pagament dels seus honoraris, fins l'import total de la partida aprovada judicialment per a aquest concepte⁷⁶. La “litis expensas” consisteix, en virtut de l'article 1318 del Codi Civil, en que “*Quan un cònjuge manqui de béns propis suficients, les despeses necessàries causades en litigis que sostingui contra l'altre cònjuge sense mediar mala fe o temeritat, o contra tercer si redunden en profit de la família, seran a càrrec del cabdal comú i, faltant aquest, es sufragaran a costa dels béns propis de l'altre cònjuge quan la posició econòmica d'aquest impedeixi al primer la obtenció del benefici de justícia gratuïta*”.

Ara bé, l'article 3.3 LAJG disposa que els recursos es computen individualment quan existeixen interessos familiars contraposats. Això implica, conseqüentment, que desaparegui el principal fonament de la “litis expensas”, ja que el fet de que un d'ells posseeixi béns no impedeix que es reconegui el dret a litigar gratuïtament a l'altre cònjuge en el cas esmentat. Per tant, la regulació mantindria el seu fonament únicament en els litigis davant de tercers que redundin en profit de la

⁷⁵ Ibid., p. 171.

⁷⁶ MUÑOZ GONZÁLEZ, L. (1980). *Litisexpensas*. La Ley: Revista jurídica española de doctrina, jurisprudencia y bibliografía, ISSN 0211-2744, núm. 1, p. 1057.

família, en què, no havent-hi interessos familiars contraposats, el còmput a efectes del reconeixement de la justícia gratuïta es realitzarà per unitat familiar.

Finalment, a l'article 36.5 s'hi estableix que, obtingut el pagament pels professionals designats d'ofici conforme a les regles contemplades en els apartats anteriors, ja desenvolupats, estaran obligats a tornar les quantitats eventualment percebudes amb càrrec a fons públics per la seva intervenció en el procediment. Alhora, per al càlcul dels seus honoraris i drets, s'estarà a les normes sobre honoraris d'advocats de cada Col·legi, així com als aranzels dels procuradors vigents en el moment de la sustentació del procediment.

3.3.3. Extensió temporal

L'article 7 LAJG disposa que, en el transcurs d'una mateixa instància, l'AJG s'estén a tots els seus tràmits i incidències, inclosa l'execució, concedint-se a un procediment concret i no podent aplicar-se a un procediment diferent, ni tan sols quan es refereixi a la mateixa persona. Un cop finalitzada la instància, el dret a la justícia gratuïta s'estén a tots els recursos contra la sentència, a la seva interposició i successius tràmits dels mateixos fins la seva resolució, sense necessitat de tramitar de nou l'expedient⁷⁷.

En aquest darrer cas, s'aplicarà l'article 32 LAJG, que disposa que quan l'advocat designat per a un procediment consideri insostenible la pretensió, haurà de comunicar-ho a la Comissió d'Assistència Jurídica Gratuïta, dins dels quinze dies següents a la seva tramitació, exposant els motius jurídics en què fonamenta la seva decisió. Transcorregut el termini sense que es produeixi la comunicació, o sense que l'advocat demani la seva interrupció per falta de la documentació necessària per avaluar la pretensió, aquest queda obligat a assumir la defensa. Excepte en l'ordre penal, en què els advocats podran excusar-se de la defensa amb un motiu personal i just, apreciat pels decans dels Col·legis, la defensa de l'acusat o imputat serà obligatòria.

Si es tracta d'un procediment civil, la justícia gratuïta s'estén per al recurs d'apel·lació davant l'Audiència Provincial, per al recurs de cassació davant la Sala Primera del Tribunal Suprem, sempre i quan la resolució dictada sigui susceptible de ser recorreguda en cassació, i per al possible recurs d'empara davant del Tribunal Constitucional. En canvi, en el procediment penal s'estén per al recurs d'apel·lació davant l'Audiència Provincial i per al possible recurs d'empara davant del Tribunal Constitucional. Si el procediment és jutjat per l'Audiència Provincial, s'estén al recurs de cassació contra la sentència dictada davant la Sala Segona del Tribunal Suprem i per al possible recurs d'empara davant del Tribunal Constitucional⁷⁸.

⁷⁷ ROSÓN RUBIO, M. M. (2010). *Contenido material y extensión temporal del Derecho a la asistencia jurídica gratuita*. La justicia gratuita: guía del abogado de oficio, ISBN 978-84-614-5295-8, pàgs. 45-71, p. 50.

⁷⁸ CUEVAS GAMA, M.S. et al. (2016). *Turno de oficio*. Madrid: Francis Lefebvre, p. 45.

3.4. Procediment per al reconeixement del dret a l'assistència jurídica gratuïta

Ha estat assenyalat que una de les principals innovacions de la LAJG, recollida a l'exposició de motius, és la desjudicialització del procediment d'assistència jurídica gratuïta, per donar pas a un procediment administratiu⁷⁹. L'objectiu d'aquesta mesura és descarregar als tribunals de justícia d'un assumpte que no és purament jurisdiccional ja que, com ha estat desenvolupat, hi havia una sobrecàrrega de feina que, en nombroses ocasions, havia provocat que no es tramitessin els expedients de justícia gratuïta. És, doncs, moment d'introduir i aprofundir en el funcionament i sobre els òrgans en què es materialitza aquesta desjudicialització: les Comissions d'Assistència Jurídica Gratuïta.

(i) La sol·licitud de reconeixement del dret a l'assistència jurídica gratuïta

El procediment de sol·licitud de reconeixement del dret a l'AJG s'inicia a instància de part, mitjançant la presentació de la sol·licitud, en virtut d'allò disposat als articles 12 i 13 LAJG. A la sol·licitud s'hi indicaran, de forma expressa, les prestacions per a les que se sol·licita el reconeixement del dret, podent ser totes o algunes de les recollides a l'article 6 (vegi's l'epígraf 3.3.1) i, acompanyat dels documents que reglamentàriament es determinin per a la seva acreditació, es faran constar les dades que permetin apreciar la situació econòmica i patrimonial de l'interessat i dels integrants de la seva unitat familiar, així com les seves circumstàncies personals i familiars, la pretensió que es vol fer valer i, en el cas d'haver-hi, la part o parts contràries en el litigi.

A l'epígraf 2.3 d'aquest treball ha estat desenvolupat el fet que a Catalunya es parteix d'una normativa específica. És aquí on es manifesta la seva existència: el Decret 252/1996 regula la sol·licitud del reconeixement del dret a l'AJG. Aquest text legal presenta un model normalitzat de presentació de la sol·licitud a l'article 8, alhora que regula la documentació que caldrà adjuntar-hi. Aquesta disposició es complementa amb l'article 9 de la mateixa norma, on s'hi estableix que els impresos de sol·licitud es lliuraran a les dependències judicials, als serveis d'orientació jurídica o altres dependències habilitades pels Col·legis d'Advocats, als Col·legis de Procuradors dels tribunals, i a les diferents dependències del Departament de Justícia.

En el cas de les persones físiques, la documentació obligatòria consisteix en les declaracions sobre l'impost de la renda de les persones físiques que corresponguin a la unitat familiar del període impositiu immediatament anterior al moment en què se sol·licita el reconeixement del dret. Ara bé, en cas que no estigui obligat a fer la declaració sobre la renda, el sol·licitant haurà d'acreditar els seus ingressos presentant un certificat del centre o centres de treball sobre la totalitat dels ingressos percebuts per tots els conceptes, certificació de les altes i les baixes de la Seguretat Social

⁷⁹ DE DIEGO DíEZ, L. A. (1997). *Asistencia Jurídica Gratuita. Intervención judicial en el marco de la nueva regulación*. La Ley: Revista jurídica española de doctrina, jurisprudencia y bibliografía, ISSN 0211-2744, núm. 3, p. 2.

i declaració dels ingressos percebuts. A més, cal presentar les declaracions sobre l'impost del patrimoni corresponents a la unitat familiar del període impositiu immediatament anterior al moment en què se sol·licita el reconeixement del dret.

Hi ha tres casos particulars: el dels treballadors autònoms, a qui es requereix el certificat de les bases de cotització a la Seguretat social; el dels pensionistes, que hauran de presentar el certificat de la pensió; i el dels perceptors d'atur, a qui es demana la certificació de l'INEM del període de desocupació i de la percepció d'ajuts. Complementàriament, tots ells hauran de presentar, en virtut de l'article 8.2.1, fotocòpia del llibre de família, fotocòpia del contracte de lloguer d'habitatge o del rebut mensual, fotocòpia de títols de béns immobles, certificats de valors, certificats de percepció d'altres ajuts de caràcter social de l'Administració (com ara beques), i qualsevol altre tipus de documentació de transcendència econòmica.

D'altra banda, pel que fa les persones jurídiques, aquestes hauran de presentar una sol·licitud en què constin les dades següents: nom, domicili social, NIF, representant, domicili del representant, pretensió a defensar judicialment, òrgan judicial i dades dels contraris. A la sol·licitud caldrà adjuntar-hi, segons allò disposat a l'article 8.3, una còpia de la declaració sobre l'impost de societats corresponent al període impositiu immediatament anterior al moment en què se sol·licita el reconeixement del dret.

Cal esmentar les excepcions a la presentació de la documentació, recollides a l'article 13 del Decret: els procediments penals i els procediments administratius d'expulsió d'estrangers. En aquests casos, quan el Col·legi d'Advocats aprecii la impossibilitat d'acreditar la documentació, trametrà l'expedient que s'hagi iniciat, juntament amb totes les dades que hagi pogut aportar la persona interessada i l'acreditació de les gestions realitzades pel Col·legi i per l'advocat designat, a la Comissió d'Assistència Jurídica Gratuïta perquè en continuï la tramitació.

Pel que fa al lloc de presentació de la sol·licitud, l'article 10 disposa que les sol·licituds es presentaran, emplenades degudament i amb la documentació acreditativa corresponent, a les dependències habilitades pel Col·legi d'Advocats corresponent al partit judicial de l'òrgan que hagi de conèixer del procés principal, o davant del jutjat del domicili del sol·licitant. En aquest darrer cas, l'òrgan judicial remetrà la sol·licitud el més aviat possible al Col·legi d'Advocats territorialment competent.

L'article 12 LAJG determina que la sol·licitud es podrà presentar per qualsevol mitjà, incloent aquells previstos en la normativa d'accés electrònic dels ciutadans als serveis públics. Els programes informàtics utilitzats són una eina desenvolupada per l'advocacia espanyola que permet recopilar de manera automàtica els documents necessaris per tal de justificar la sol·licitud del dret

a la justícia gratuïta, alhora que aporta transparència en la gestió, minimitza els errors i permet reduir els costos i els terminis de tramitació fins a quaranta dies⁸⁰.

Tot i això, l'article 11 estableix que, en cas que el Col·legi constati que hi ha deficiències en la sol·licitud o que la documentació presentada resulta insuficient, ho comunicarà a la persona interessada i fixarà amb precisió els defectes o les mancances que s'hi percebin i les seves conseqüències, i la requerirà perquè l'esmeni o hi adjunti la documentació pertinent en el termini de deu dies. Si transcorregut aquest termini no s'hi ha fet les esmenes necessàries o no s'ha aportat la documentació requerida, el Col·legi d'Advocats arxivarà la sol·licitud i ho notificarà a la Comissió d'Assistència Jurídica Gratuïta corresponent.

Finalment, i en virtut de l'article 8 LAJG, la sol·licitud haurà de ser presentada per l'actor abans d'interposar la demanda, i pel demandat abans de la contestació a la demanda. En cas de presentar la sol·licitud en un moment posterior, no es reconeixerà el dret a litigar gratuïtament, excepte si el sol·licitant acredita que concorren circumstàncies sobrevingudes amb posterioritat. Si l'AJG gratuïta no s'hagués sol·licitat en la primera instància, per tal d'obtenir-la en la segona caldrà acreditar que les circumstàncies que donen dret a litigar gratuïtament hagin sobrevingut durant la primera instància o al final de la mateixa.

(ii) Efectes de la sol·licitud: designació provisional d'advocat i procurador i suspensió del curs del procediment

Un cop rebuda la sol·licitud, el Col·legi d'Advocats l'analitzarà. D'aquí en sorgirà el primer efecte: la designació provisional d'advocat i procurador. L'article 12 del Decret 252/1996 disposa que si de la sol·licitud i els documents justificatius resulta acreditat que la persona interessada es troba inclosa en l'àmbit personal de la LAJG, el Col·legi d'Advocats, un cop esmenats els defectes, procedirà, en el termini màxim de quinze dies des de la recepció de la sol·licitud o l'esmena dels defectes, a la designació provisional de l'advocat. Aquesta es comunicarà immediatament al Col·legi de Procuradors a fi de que, en cas de ser preceptiu, en el termini màxim de tres dies es designi procurador que assumeixi la representació.

Ara bé, si el Col·legi d'Advocats estimés que el peticionari no compleix les condicions, o que la pretensió principal és manifestament insostenible o mancant de fonament, notificarà al sol·licitant, en el termini de cinc dies, que no ha efectuat el nomenament provisional d'advocat i traslladarà la sol·licitud a la Comissió d'Assistència Jurídica Gratuïta.

Així doncs, de l'expedient corresponent i les designacions provisionals efectuades, es donarà trasllat en el termini de tres dies a la Comissió d'Assistència Jurídica Gratuïta als efectes de la seva verificació i resolució. No obstant, en cas que el Col·legi d'Advocats no dictés cap resolució en el

⁸⁰ GARCÍA REY, M. (2012). *VI Informe del Observatorio de la Justicia Gratuita. Estadística completa 2007-2011*. Madrid: La Ley, p. 157.

termini de quinze dies, el sol·licitant podria reiterar la seva sol·licitud davant de la Comissió d'Assistència Jurídica Gratuïta, la qual, de manera immediata, demanaria l'expedient al Col·legi d'Advocats ordenant, alhora, la designació provisional d'advocat i procurador, si fos preceptiu, i seguiria, posteriorment, el procediment fixat a l'article 17 LAJG.

Hi ha un tercer cas, que és aquell en què el sol·licitant tingui la condició de demandat i el termini de què disposi per comparèixer sigui peremptori. En aquest cas, el Col·legi d'Advocats procedirà a la designació immediata d'advocat i ho comunicarà al Col·legi de Procuradors perquè designi, també immediatament, procurador, si la seva intervenció és preceptiva, i posteriorment es tramitarà el reconeixent del dret a l'AJG.

Cal destacar, doncs, que el Col·legi d'Advocats realitza un anàlisi provisional que pretén donar una adequada i ràpida protecció dels interessos de les parts sense recursos. Però, en aquest punt, la Comissió no s'ha pronunciat encara sobre el dret a l'AJG gratuïta ni sobre el seu abast.

Una novetat que inclou la LAJG està recollida a l'article 21, i és el requeriment de designació d'advocat i procurador. És a dir, es tracta de quan l'òrgan judicial adverteix la necessitat de que es designi de manera provisional advocat i procurador d'ofici, per tal de garantir el dret de defensa de la part que al·lega una manca de recursos. Per això, el jutge emetrà una resolució motivada que serà remesa al Col·legi d'Advocats amb caràcter d'urgència, per tal que designi advocat provisionalment. Efectuada la designació provisional, la sol·licitud d'AJG es durà a terme amb els tràmits ordinaris.

El segon efecte de la sol·licitud de justícia gratuïta és la suspensió del curs del procediment, recollida a l'article 16 LAJG. Com a regla general, la sol·licitud de reconeixement del dret a l'AJG no suspendrà el curs del procediment o expedient administratiu, però es recullen una sèrie d'excepcions amb l'objectiu de salvaguardar el dret de defensa de les parts. D'aquesta manera, i relacionat amb la designació d'advocat i procurador, l'òrgan jurisdiccional podrà decretar la suspensió, o bé a instància de part, fins que es produeixi la decisió sobre el reconeixement o la denegació del dret a litigar gratuïtament, o la designació provisional d'advocat i procurador, si la seva intervenció fos preceptiva o requerida en interès de la justícia.

D'altra banda, si conforme a la legislació processal o administrativa l'òrgan judicial que estigui coneixent del procediment o l'òrgan administratiu que tramités l'expedient estimés que, per les circumstàncies o la urgència del cas, fos precís assegurar de manera immediata els drets de defensa i representació de les parts, i alguna d'elles manifestés una manca de recursos econòmics, sempre que això fos exigible per obtenir el dret d'AJG, dictarà una resolució motivada requerint dels Col·legis Professionals el nomenament provisional d'advocat i procurador, quan les designacions

no haguessin estat realitzades amb anterioritat⁸¹. En aquest cas, el curs del procediment es podrà suspendre, d'ofici o a instància de part, quan el jutge que estigui coneixent de l'assumpte principal consideri que la continuació del procediment pot provocar la preclusió d'un tràmit o una situació d'indefensió per al litigant que ha sol·licitat la justícia gratuïta, ja sigui aquest l'actor o el demandat.

(iii) La tramitació del reconeixement del dret a litigar gratuïtament davant de la Comissió d'Assistència Jurídica Gratuïta

Un cop efectuada la designació provisional d'advocat d'ofici, en un termini de tres dies el Col·legi traslladarà l'expedient a la Comissió d'Assistència Jurídica Gratuïta, encarregada de la resolució sobre el reconeixement del dret. És per això que, abans de desenvolupar la part final del procediment, això és, la resolució, cal fer una especial referència a la Comissió d'Assistència Jurídica. Es tracta d'un òrgan creat *ex novo* per la LAJG, l'únic objectiu de la qual és resoldre sobre les peticions d'AJG que abans resolvia el jutge⁸².

En el cas català, que és el cas que ens ocupa, la composició i funcionament de les Comissions d'Assistència Jurídica Gratuïta es regulen per mitjà del Decret 252/1996. Les Comissions seran d'àmbit provincial i, alhora, l'article 3 d'aquest decret n'estableix la composició. Estan formades per: un membre del Ministeri Fiscal, que les presidirà; el degà del Col·legi d'Advocats de l'àmbit territorial corresponent; el degà del Col·legi de Procuradors de l'àmbit territorial corresponent; dos funcionaris de l'Administració de la Generalitat de Catalunya (un d'ells pertanyent a cossos del Grup A, que farà les funcions de secretari; l'altre, pertanyent al cos d'advocats de la Generalitat). El nomenament dels membres es publicarà al Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya mitjançant resolució de la consellera de justícia.

Pel que fa el seu funcionament, l'article 5 indica que aquest s'ajustarà a la normativa sobre funcionament dels òrgans col·legiats aplicable a Catalunya. Les Comissions estaran adscrites al Departament de la Justícia de la Generalitat, que els facilitarà els recursos humans i materials, així com els mitjans econòmics que necessitin per al seu correcte funcionament, d'acord amb les disponibilitats pressupostàries.

En darrer lloc, és rellevant l'article 7, sobre les funcions de les Comissions. S'ha fet esment d'una sèrie de funcions per a les quals aquests òrgans ostenten competència, com són les comprovacions de les sol·licituds rebudes, el requeriment de l'exactitud de les dades o la rebuda i el trasllat a l'òrgan judicial corresponent dels escrits d'impugnació de les resolucions definitives. Ara bé, un

⁸¹ RODRÍGUEZ GARCÍA, N. (2000). *Justicia Gratuita, un imperativo constitucional (Doctrina, jurisprudencia, legislación y formularios, con especial referencia a los procesos de amparo constitucional)*. Granada: Comares, p. 170 i 171.

⁸² La LAJG estableix, a la seva Disposició transitòria única, que "*Les sol·licituds de justícia gratuïta presentades amb anterioritat a l'entrada en vigor de la present Llei, es regiran per la normativa vigent en el moment d'efectuar la sol·licitud*": això és, la LEC.

cop a l'última fase del procediment, la funció més important de les Comissions és la de dictar una resolució reconeixent o denegant el dret a l'AJG.

(iv) La resolució sobre el dret a l'assistència jurídica gratuïta

La resolució és la fase final del procediment sobre el dret a l'AJG. En aquesta, la Comissió d'Assistència Jurídica Gratuïta, un cop realitzades les comprovacions pertinents, dictarà una resolució en un termini màxim de trenta dies. L'article 18 LAJG estableix que la resolució podrà ser estimatòria o desestimatòria. Alhora, el reconeixement del dret no es podrà aplicar a un procediment diferent a aquell per al qual es va sol·licitar, en virtut d'allò disposat a l'article 7 LAJG.⁸³.

En cas que la resolució sigui estimatòria, es concedirà el dret amb totes les prestacions contingudes a l'article 6 LAJG, i es ratificarà la designació provisional d'advocat i procurador que van fer els Col·legis Professionals. Ara bé, en cas que no haguessin estat prèviament designats, la Comissió requerirà d'immediat als Col·legis el seu nomenament. Un cop designat l'advocat, aquest analitzarà la viabilitat de la pretensió. Hi ha un cas excepcional, però, que és aquell en què els ingressos del sol·licitant a qui es reconeix el dret són inferiors a l'IPREM, cas en què la Comissió ho haurà de fer constar expressament, a efectes d'una reducció íntegra dels drets aranzelaris dels Notaris i Registradors, prevista a l'article 6.10 LAJG.

La resolució desestimatòria, d'altra banda, denegarà el dret a l'AJG. Això implicarà que les eventuais designacions d'ofici realitzades prèviament quedin sense efecte i, en conseqüència, que la persona sol·licitant hagi de designar advocat i procurador de lliure elecció. En aquests casos, la persona peticionària haurà d'abonar els honoraris i drets econòmics ocasionats pels serveis efectivament prestats pels professionals designats provisionalment, en virtut dels articles 18 LAJG i 17 RAJG.

La resolució, que s'efectuarà preferentment per mitjans electrònics, es notificarà en el termini comú de tres dies al sol·licitant, al Col·legi d'Advocats i, en el seu cas, al de procuradors, així com a les parts interessades, i es comunicarà a l'òrgan administratiu o al jutjat o tribunal que estigués coneixent del procés o, en cas de no haver-se iniciat, al jutge decà de la localitat. L'òrgan jurisdiccional haurà de notificar la resolució de la Comissió a la part o parts contràries, que podran impugnar-la si convé al seu dret.

No obstant, es pot donar el cas que, transcorregut el termini de trenta dies, la Comissió no hagi dictat cap resolució. Si es dona silenci per part de la Comissió, com a òrgan administratiu, l'article 17 LAJG preveu que el silenci de la Comissió serà positiu, és a dir, quedaran ratificades les decisions prèviament adoptades pel Col·legi d'Advocats i de procuradors. Aquestes són la

⁸³ STS, 11 de setembre de 1997.

designació provisional d'advocat d'ofici, la resolució denegant la designació provisional d'advocat d'ofici i la no resolució sobre la designació provisional d'advocat d'ofici. A petició de l'interessat, l'òrgan administratiu o el jutge o tribunal que conegui del procés procediran a declarar el dret i a requerir als Col·legis Professionals la designació d'advocat i procurador, en el seu cas. Això sense perjudici del que resulti de les eventuais impugnacions contra aquesta estimació.

(v) La revocació del dret

El sol·licitant té l'obligació legal d'expressar en la seva sol·licitud totes les dades relatives a la seva situació econòmica, per tal que la Comissió pugui valorar adequadament si concorren els pressupòsits que donen dret a la justícia gratuïta. En cas que no ho compleixi, les conseqüències es recullen a l'article 19 LAJG, que disposa que *“la declaració errònia, el falsejament o ocultació de dades per part dels sol·licitants d'assistència jurídica gratuïta, que hagin estat determinants per al reconeixement del dret, donaran lloc (...) a la seva revocació per part de la Comissió d'Assistència Jurídica Gratuïta”*. La Comissió, doncs, mitjançant resolució motivada, tindrà potestats de revisió d'ofici.

Aquesta potestat es reconeix a les administracions públiques a la Llei 39/2015, d'1 d'octubre, del procediment administratiu comú de les administracions públiques. L'article 106 estableix que *“Les administracions públiques, en qualsevol moment, per iniciativa pròpia o a sol·licitud de l'interessat (...) han de declarar d'ofici la nul·litat dels actes administratius que hagin posat fi a la via administrativa o que no hagin estat recorreguts dins el termini”*.

Així doncs, la conseqüència de la revocació serà l'obligació del pagament de tots els honoraris o drets meritats pels professionals intervinents en la concessió del dret, així com de la quantitat equivalent al cost de la resta de prestacions obtingudes com a conseqüència de la concessió, sense perjudici de les responsabilitats d'altre ordre que puguin correspondre.

Finalment, l'article 19 LAJG disposa les conseqüències que es donen si l'òrgan judicial que conegués de la pretensió exercida pel beneficiari del dret a la justícia gratuïta aprecia abús de dret, temeritat, mala fe o frau de llei en el seu exercici. En aquest cas, en la resolució que posi fi al procediment declararà la seva existència, revocarà el dret de justícia gratuïta i el condemnarà a abonar les despeses i costos processals meritades a la seva instància. Aquesta revocació es posarà en coneixement de la Comissió corresponent per tal d'obtenir el reemborsament, per la via de constrenyiment, de les prestacions que s'haguessin obtingut com a conseqüència del seu dret a litigar gratuïtament.

(vi) Impugnació de la resolució davant del jutge

L'article 20 LAJG disposa que *“Aquells que siguin titulars d'un dret o d'un interès legítim podran impugnar les resolucions que, de manera definitiva, reconeguin, revoquin o deneguin el dret a*

l'assistència jurídica gratuïta". Per al Tribunal Suprem, les decisions de la Comissió són plenament impugnables; així ho assenyala quan afirma que *"en allò relatiu al reconeixement o denegació del dret a l'assistència jurídica gratuïta, les Comissions administratives del mateix nom ostenten únicament la "primera paraula", doncs les seves decisions sempre podran ser revisades per un òrgan judicial"*⁸⁴.

Per a la impugnació no serà preceptiva la intervenció d'advocat, i s'haurà de realitzar per escrit i de forma motivada en el termini de deu dies des de la notificació de la resolució o des que hagi estat coneguda per qualsevol dels legitimats per a interposar-la, davant del secretari de la Comissió d'Assistència Jurídica Gratuïta. Aquest remetrà l'escrit d'impugnació al jutjat o tribunal competent, juntament amb l'expedient corresponent a la resolució impugnada i una certificació d'aquesta.

Un cop rebut l'escrit d'impugnació i els documents requerits, el secretari judicial requerirà a les parts i a l'Advocat de l'Estat o al Lletrat de la Comunitat Autònoma corresponent quan d'ella en depengui la Comissió d'Assistència Jurídica Gratuïta, per a que en el termini de cinc dies presentin per escrit les al·legacions i proves que estimin oportunes. El jutge o tribunal podrà acordar la celebració d'una compareixença si la impugnació no es pogués resoldre amb els documents i proves aportats. El secretari judicial assenyalarà dia i hora per a que tingui lloc dins dels deu dies següents.

Finalment, rebudes les al·legacions o finalitzada la compareixença, el jutge o tribunal resoldrà mitjançant auto en el termini de cinc dies. En aquest, mantindrà o revocarà la resolució impugnada, amb imposició d'una sanció pecuniària de trenta a tres-cents euros a aquells qui haguessin promogut la impugnació de manera temerària o amb abús de dret. Contra aquest auto no cabrà cap recurs i, per tant, adquirirà fermesa.

Hi ha un cas especial, que és el del recurs d'empara. És a dir, si el Tribunal Constitucional ostenta competència per dur a terme l'enjudiciament de les impugnacions que es presentin contra les resolucions de les Comissions d'Assistència Jurídica Gratuïta. En aquest cas, per tal que s'iniciï un procediment d'empara, és necessari que s'interposi un escrit de demanda en què hi concorrin els requisits establerts per la Llei Orgànica 2/1979, de 3 d'octubre, del Tribunal Constitucional. Això implica que el recurs s'iniciarà mitjançant demanda en què s'hi haurà d'exposar, amb claredat i concisió, els fets que la fonamentin, citar els preceptes constitucionals que s'estimin vulnerats i fixar amb precisió l'empara que es sol·licita per tal de preservar o restablir el dret o llibertat que es consideri infringit. Aquesta demanda s'haurà de formular dins dels terminis de caducitat legalment previstos i acompanyada de determinats documents. En tot cas, haurà de ser signada per advocat i procurador⁸⁵.

⁸⁴ STS, 7 de maig de 1997.

⁸⁵ RODRÍGUEZ GARCÍA, N. (2000), op. cit., p. 189 i 190.

(vii) Requeriment per la designació d'advocat i procurador

L'article 21 LAJG disposa que si l'òrgan judicial que estigui coneixent del procediment o l'òrgan administratiu que tramitès l'expedient estimés, per les circumstàncies o la urgència del cas, que fos precis assegurar de manera immediata els drets de defensa i representació de les parts, i alguna d'elles manifestés una manca de recursos econòmics, aquest dictarà una resolució motivada requerint als Col·legis Professionals el nomenament provisional d'advocat i procurador, quan les designacions no haguessin estat realitzades anteriorment, i sempre que això fos exigible per a obtenir el dret a l'AJG.

Ara bé, la designació d'advocat i procurador d'ofici es desenvolupa en els articles 27 i 28 LAJG, on s'hi estableix que el beneficiari de l'AJG pot renunciar al nomenament dels professionals d'ofici per part dels seus respectius Col·legis i designar a aquells de la seva confiança, mantenint, alhora, la resta de les prestacions. El primer dels articles esmentats disposa que la lliure designació es pot efectuar amb renúncia d'honoraris per part d'ambdós professionals o amb renúncia d'un d'ells i designació d'ofici de l'altre. Si el dret o fos reconegut al sol·licitant, els professionals intervinents podran percebre dels seus defensats o representats els honoraris corresponents a les actuacions practicades.

D'altra banda, a l'article 28 s'hi regula que els beneficiaris de l'AJG podran renunciar expressament a la designació d'advocat i procurador d'ofici, nomenant lliurement a professionals de la seva confiança. La renúncia posterior a la designació, que haurà d'afectar a advocat i procurador designats d'ofici, haurà de ser expressament comunicada a la Comissió d'Assistència Jurídica Gratuïta i als corresponents Col·legis Professionals. És rellevant el fet de que aquesta renúncia no implicarà la pèrdua de la resta de prestacions reconegudes en la concessió del dret d'AJG.

En qualsevol cas, s'ha de procedir a la sol·licitud i tramitació del dret a l'AJG als efectes del seu reconeixement i dels restants beneficis que l'integren. El Lletrat de l'Administració de Justícia comunicarà la resolució motivada dictada al respecte pel mitjà més ràpid possible als Col·legis d'Advocats i Procuradors, tramitant-se a continuació la sol·licitud d'AJG.

Si el procediment acaba amb el no reconeixement del dret a l'interessat per part de la Comissió, bé perquè la seva sol·licitud hagués estat arxivada per no aportar la documentació requerida sobre la seva situació econòmica, o bé perquè li fos denegat el dret, aquest haurà d'abonar els honoraris i drets econòmics ocasionats per la intervenció dels professionals designats provisionalment, els quals podran renunciar a continuar amb la defensa i representació comunicant-ho a l'òrgan jurisdiccional.

4. IMPACTE DE LES DESIGUALTATS SOCIALS EN L'ACCÉS A L'ASSISTÈNCIA JURÍDICA GRATUÏTA

A partir de l'estudi de la LAJG que s'ha dut a terme, així com de l'anàlisi doctrinal, es poden constatar una sèrie de limitacions tant en la redacció com, sobretot, en l'aplicació de la Llei, que porten a que les desigualtats socials tinguin un impacte negatiu en l'accés a l'AJG. Aquestes desigualtats es manifesten tant entre aquelles persones a qui se'ls reconeix el dret a la justícia gratuïta en base als seus recursos econòmics, com entre aquelles a qui se'ls hi reconeix amb independència d'aquests. En conseqüència, l'objectiu d'aquest capítol és desglossar com elements com ara els ingressos econòmics, la pertinença a col·lectius discriminats o, fins i tot, la ubicació geogràfica, poden suposar una accessibilitat desigual a la justícia, sense ser-ne l'AJG una excepció. En aquest anàlisi s'observarà, doncs, la manera en què la justícia pot ser més difícil d'obtenir per a determinats sectors de la societat i, així, posar de relleu la necessitat de fer un anàlisi crític sobre l'abordatge de l'accessibilitat al sistema legal.

4.1. Pobresa i accés a la justícia

Aquest treball s'inicia amb un capítol 1 en què es fa referència a la voluntat de la CE a consolidar un Estat Social de Dret que assegurí l'imperi de la llei com a expressió de la voluntat popular⁸⁶. En aquest sentit, parlar d'un estat constitucional i de Dret suposa unes determinades relacions molt particulars entre el poder públic i les persones, que estaran situació transversalitzades per una sèrie de drets de què les persones en son posseïdores i dels quals l'Estat no en pot disposar⁸⁷. L'Estat espanyol ha adoptat una forma d'organització política i social a partir dels principis democràtics. Això implica que, juntament amb el contingut formal, s'hi afegeix un contingut substancial que implica la protecció d'aquells drets entesos com a fonamentals, en aquest cas, l'accés a la justícia.

La manca de polítiques públiques destinades a eliminar els obstacles que dificulten l'accés a la justícia repercuteix a tots els habitants, tot i que amb una major incidència en aquells sectors en situació de desavantatge econòmic i social. La relació entre la pobresa i la dificultat d'accés a la justícia constitueix un cercle viciós en què aquelles persones en situació de pobresa parteixen una incapacitat per accedir a la justícia i, alhora, aquesta incapacitat augmenta la seva vulnerabilitat, tant a la pobresa com a patir violacions als seus drets⁸⁸. Les persones en situació de pobresa tenen més dificultats per reclamar i veure protegits els seus drets, així com per denunciar els abusos o violacions que pateixen; per tant, cal assegurar un sistema de justícia en què les desigualtats socials no hi condicionin l'entrada, sinó que compti amb un accés equitatiu i, sobretot, garantit.

⁸⁶ PÉREZ ROYO, J. (2011). En En ARAGÓN REYES, M. & AGUADO RENEDO, C. (2011), op. cit., p. 191.

⁸⁷ FEOLI VILLALOBOS, M. (2011). *Acceso a la justicia y mecanismos de asistencia letrada gratuita: apuntes sobre los casos de España y Costa Rica*. Buenos Aires: publicaciones de Asociación Latinoamericana de Ciencia Política, p. 3.

⁸⁸ SEPÚLVEDA, Magdalena. *El acceso a la justicia en tiempos de desigualdad y pobreza* [en línia]. Publicacions de Independent Commission for the Reform of International Corporate Taxation, 2018. <<https://www.icriect.com/icriect-in-the-news/>> [Consulta: 30 d'octubre del 2023].

Per començar, doncs, cal definir què és “l'accés a la justícia”. Estrictament, pot ser entesa com un *“conjunt d'accions i procediments destinats a la resolució de les controvèrsies que puguin comprometre la pau i l'harmonia socials, valent-se dels mètodes disponibles en un determinat ordenament jurídic”*⁸⁹. Aquesta perspectiva implica una obligació dels Estats que és inherent a la seva sobirania. Ara bé, aquesta obligació no es dona per complerta únicament per la creació i funcionament d'òrgans judicials, sinó que allò més rellevant és l'efectiva capacitat de les accions i procediments per resoldre conflictes de manera definitiva, duent a la pau social i la seguretat jurídica. Alhora, no es tracta exclusivament de l'activitat estatal, sinó que pot implicar determinades modalitats extrajudicials de resolució de litigis, com ara l'arbitratge o la mediació.

La complexitat de les relacions socials i, conseqüentment, dels conflictes que en sorgeixen, exigeixen, cada cop més, la millora dels aparells estatals i extrajudicials destinats a resoldre els litigis. A la pràctica, apareixen molts obstacles que impedeixen o dificulten l'accés igualitari de tots a la justícia, entesa en el sentit exposat. No obstant, cal tenir en compte, també, una altra perspectiva de la qüestió de l'accés a la justícia en què es posa de relleu, no tant l'aspecte institucional de l'activitat i dels procediments de resolució de conflictes, sinó l'aspecte material de cerca de l'establiment de relacions socials justes i que impliquin l'accés dels drets no només en la dimensió individual sinó també col·lectiva, com és el cas dels drets de caire social, econòmic i cultural. Si bé és cert que aquestes perspectives s'han entès com alternatives, actualment es pot apreciar una convergència en les concepcions del significat de l'accés a la justícia, anomenant-ho “judicialització” de les relacions socials i polítiques, en què els tribunals desenvolupen un nou paper en els Estats democràtics de Dret.

Teòricament, la llei és la mateixa per a tothom i té una vocació d'aplicació universal i sense distincions, però en el servei d'administració de justícia s'hi produeixen desigualtats d'accés. Això és particularment greu perquè l'accés a la justícia constitueix l'eina fonamental que les persones tenen per a que tots els drets reconeguts pels instruments internacionals i les normes nacionals siguin tutelats, fonamentalment per mitjà de sistemes eficients, imparcials i accessibles, de caràcter judicial, extrajudicial o administratiu. No és garantia suficient que l'Estat reconegui formalment un dret si aquell que busca defensar-lo no pot accedir de manera efectiva al sistema de justícia per a obtenir la tutela del dret.

La falta d'accés a la justícia en condicions d'igualtat no només perjudica a la persona de qui es tracta, sinó que comporta un efecte negatiu en el desenvolupament general d'una societat i en la deixada enrere de les condicions de desigualtat en un país, contrariant-se amb això l'Estat de Dret. Un sistema d'accés a la justícia en condicions d'igualtat per a tots els individus, independentment de les desavantatges materials en què es puguin trobar, constitueix un instrument eficaç per a la superació de les desigualtats. El sistema judicial s'ha de configurar com un instrument per a la

⁸⁹ ALVES, C. *Pobreza y derechos humanos: el papel de la Defensoría Pública en la lucha para la erradicación de la pobreza* [en línia]. Corte Interamericana de Derechos Humanos, San José, 2011, p. 150. <<https://www.corteidh.or.cr/tablas/r29458.pdf>> [Consulta: 30 d'octubre del 2023].

defensa efectiva dels drets de les persones, especialment per a aquelles en condició de vulnerabilitat, per tal de contribuir al seu progrés i desenvolupament plens i, en general, a una major cohesió social.

L'AJG té el seu fonament en l'objectiu de pal·liar les desigualtats en l'accés a la justícia, és a dir, regular un sistema que permeti als ciutadans que acreditin insuficiència de recursos per litigar que es puguin proveir dels professionals necessaris per accedir a la tutela judicial efectiva i veure adequadament defensats els seus drets i interessos legítims. Així doncs, i com estableix l'exposició de motius de la LAJG, es tracta d'una llei els beneficiaris directes de la qual són tots els ciutadans que pretenguin accedir a la tutela judicial efectiva i vegin obstaculitzat l'accés en raó de la seva situació econòmica. La finalitat és, per tant, garantir l'accés a la justícia en condicions d'igualtat a tots els ciutadans.

Si bé la població en general es veu afectada per diferents factors estructurals en el seu dret a obtenir una justícia ràpida i eficaç, la situació és molt més greu per a les persones en situació de pobresa, que no compten amb els mitjans econòmics per fer valdre els seus drets a través de les instàncies encarregades d'impartir justícia, el qual els fa alhora més vulnerables⁹⁰. Històricament, la pobresa s'ha relacionat amb els ingressos. Ara bé, cal precisar: altres recursos com el patrimoni, els ingressos en espècie i les subvencions dels serveis públics i l'ocupació haurien de ser tinguts en compte per arribar a una mesura precisa dels ingressos. Així, es pot entendre que *“la gent està en situació de pobresa quan queda privada d'ingressos i d'altres recursos necessaris per obtenir les condicions de vida que els permetin participar en les relacions i costums de la societat, com ara les dietes i els béns materials”*⁹¹. La determinació d'un llindar no es pot basar en una selecció d'un nivell baix d'ingressos, sinó que cal partir d'altres criteris que permetin justificar on s'hauria de traçar el llindar de la pobresa.

Per tant, les persones no són només organismes individuals que requereixen recursos materials, sinó éssers socials dels quals s'espera que actuïn incidits per una sèrie de rols socials: són dependents de les utilitats i facilitats administrades col·lectivament. És per això que no només es pot entendre des de la perspectiva econòmica, com a manca de béns materials, sinó que hi ha factors com la inseguretat i la vulnerabilitat a la violència, l'aïllament físic i social, l'analfabetisme o les dolències cròniques o deficiències, que també cal considerar per configurar la noció de pobresa.

⁹⁰ NEGRO, D. *Pobreza, desigualdad, sectores vulnerables y acceso a la justicia* [en línia]. Ciutat de Mèxic: publicacions de la Universidad Nacional Autónoma de México, 2011 p. 97.
<<https://archivos.juridicas.unam.mx/www/bjv/libros/10/4635/6.pdf>> [Consulta: 1 de noviembre del 2023] [Traducció de l'autora].

⁹¹ International Poverty Centre (2006). *Poverty in Focus*. Nova York: publicacions del Programa de Desenvolupament de les Nacions Unides, p. 5. [Traducció de l'autora].

4.2. Desigualtats socials en funció dels recursos econòmics a la Llei d'Assistència Jurídica Gratuïta

En el cas de l'assistència jurídica gratuïta, la LAJG estableix el llindar de la pobresa per mitjà de l'IPREM. Aquest indicador pot generar problemes en tant que descuida un determinat sector social que, en superar el llindar, queda fora de l'empara del dret a la justícia gratuïta però que, alhora, no té suficients recursos econòmics que li permetin pagar els honoraris d'un advocat privat. Mari Cruz Martínez, advocada i coordinadora del Servei d'Orientació Jurídica de Barcelona, alerta que si bé la base per sol·licitar justícia gratuïta és l'IPREM, aquest no s'ha actualitzat com el salari mínim interprofessional, fet que expulsa sol·licitants perquè els requereix tenir una situació encara més precària⁹².

Posant per cas, per exemple, una unitat familiar formada per tres membres, concretament dos progenitors i un fill menor, en què cadascun dels progenitors cobra el salari mínim interprofessional, això és 1.080 euros. Cadascun d'ells cobraria 12.960 euros a l'any, el que sumaria 25.920 euros anuals per aquella unitat familiar. En aquest cas, en tractar-se d'una unitat familiar amb menys de quatre membres, per tal de tenir dret a assistència jurídica gratuïta no podrien superar dos cops i mig l'IPREM anual (art. 3.1.b) LAJG), que és de 7.200 euros l'any 2023 i que, per tant, no podrien superar els 18.000 euros per any. Així doncs, aquesta persona quedaria fora de l'accés a la justícia gratuïta.

En cas que aquesta persona volgués precisar d'un advocat privat, per la determinació de les costes a què hauria de fer front es ponderen principalment els factors relatius a l'interès econòmic litigiós i al grau de treball. El grau de treball tindrà en compte el tipus de procediment o la fase del procés respecte de la qual es planteja la taxació, així com la complexitat i el temps de l'actuació. L'interès econòmic litigiós vindrà determinat per l'import de la condemna o la quantia processal, llevat que aquesta no consti fixada o sigui poc raonable, en qual cas s'estarà a l'interès econòmic real de l'assumpte i, en defecte de tot això, la quantia base serà la indeterminada, fixada a l'article 394.3 de la LEC⁹³, que estableix:

“En els processos declaratius, les costes de la primera instància s'imposaran a la part que hagi vist rebutjades totes les seves pretensions. Quan s'imposessin les costes al litigant vençut, aquest només haurà de pagar, de la part que correspongui als advocats i la resta de professionals que no estiguis subjectes a tarifa o aranzel, una quantitat total que no excedeixi de la tercera part de la quantia del procediment (...). A aquests efectes, les pretensions inestimables es valoraran en 18.000 euros, excepte que, en raó de la complexitat de l'assumpte, el tribunal en disposés una altra cosa”.

⁹² PIULACHS, M.; CERCÓS TUSET, L. (2023). *La justícia gratuïta, un dret col·lapsat* [en línia]. Barcelona: el Nacional, 2023. <<https://www.elnacional.cat/ca/societat/justicia-gratuïta-dret-collapsat>> [Consulta: 5 de novembre del 2023].

⁹³ II·llustre Col·legi d'Advocats de Barcelona (2020). *Criteris orientatius de l'ICAB en matèria de taxació de costes de 2020*. Barcelona: publicacions de l'ICAB, p. 8.

Tornant al cas: a tall d'exemple, si la persona que forma part de la unitat familiar ha de pagar una tercera part de la quantitat indeterminada fixada per la LEC, hauria de pagar una quantitat que no excedeixi dels 6.000 euros, que es correspon amb una tercera part de 18.000. És una quantitat molt elevada per a una unitat familiar formada per dues persones que cobren un salari mínim interprofessional, i això pot acabar per dissuadir-los d'accedir a la justícia, generant desigualtats d'accés.

Un segon aspecte recollit a la LAJG i que pot generar desigualtats entre els qui accedeixen a la justícia per mitjà de l'AJG i els qui no, es troba a l'article 31. Aquest article estableix que, en l'ordre penal, els advocats designats podran excusar-se de la defensa. Per fer-ho, caldrà que concorri un motiu personal i just, que s'haurà de formular en el termini de tres dies des de la notificació de la designació i resoldre's en el termini de cinc dies des de la seva presentació, i que serà apreciat pels decans dels Col·legis. Per tant, aquest article permet a l'advocat d'ofici renunciar a una defensa per causes que la llei no determina taxativament. En conseqüència, hi ha un cert marge per a que s'abandonin causes en perjudici dels usuaris i que posen en perill l'article 24 CE, en no garantir la tutela judicial efectiva de determinades persones, que coincideixen en tenir un nivell econòmic baix i, per això, estar fent ús de l'AJG.

En el mateix sentit, a l'epígraf 3.2 s'ha desenvolupat l'anàlisi de la viabilitat o sostenibilitat com a pressupòsit de caràcter econòmic per al reconeixement del dret a l'AJG. A la pràctica, aquesta només hauria de deure's a causes objectives, com ara la prescripció o la manca de legitimitat per reclamar. El problema que presenta aquest requisit és que, d'aplicar-se de manera rígida, es pot arribar a vulnerar els drets constitucionals a la tutela judicial efectiva i a la igualtat, en tant que aquells qui volen litigar sense fer ús del dret a la justícia gratuïta no es veuen sotmesos a un requisit de viabilitat per a l'exercici d'accions⁹⁴. No obstant, és cert que per al litigant amb capacitat econòmica, la necessitat de realitzar una provisió de fons i l'amenaça de ser condemnat en costes ja suposa un element dissuasiu. Per tant, l'anàlisi de viabilitat només serà discriminatori en cas que serveixi per a filtre per pretensions clarament inviables, i sempre que no entri en un judici de fons al marge de la via processal.

A més d'aquestes desavantatges, la condició de pobresa porta amb si una sèrie de limitacions en l'accés a la justícia. Una de les més habituals són els costos que representa desplaçar-se d'un lloc a un altre, ja sigui per les despeses de transport, per la pèrdua d'ingressos que pot representar prendre temps lliure de la feina o el temps de viatge. També és una mesura dissuasiva de l'accés a la justícia gratuïta la retardació de la justícia, ja que, segons el Consell General de l'Advocacia Espanyola, hi ha judicis que s'estan allargant fins al 2025, i s'està produint un estancament judicial, especialment en els jutjats del social⁹⁵. L'any 2022, l'estimació dels temps mitjans de durada dels

⁹⁴ BACHMAIER WINTER, L. (1999), op.cit., p. 92.

⁹⁵ Consell General de l'Advocacia Espanyola. *Juicios en 2025: la pandemia agrava el retraso de la justicia* [en línia]. Madrid: publicacions del CGAE, 2021. <<https://www.abogacia.es/retraso-de-la-justicia/>> [Consulta: 15 de novembre del 2023].

procediments judicials en les Audiències Provincials per als assumptes civils va ser de 9,6 mesos⁹⁶. Aquesta percepció de procediments llargs i poc efectius provoquen unes despeses financeres, un desgast emocional i una inseguretat jurídica que fa que, en nombroses ocasions, les persones no iniciïn procediments judicials, a causa de la desconfiança en el sistema, afectant especialment a les persones en situació de vulnerabilitat.

Un altre factor que perpetua les desigualtats en l'accés al sistema judicial és el desconeixement de la població sobre els seus drets i institucions: no és poc freqüent que la gent no conegui el servei d'AJG i, per tant, no en faci ús. La pobresa, s'ha desenvolupat, és una de les barreres a l'accés a la justícia. A això s'hi suma, alhora, que quan hi ha un nivell socioeconòmic i educatiu baix, pot provocar el pensament i la capacitat d'entendre el que s'està explicant pugui ser molt més complex, tenint en compte, a més, que el llenguatge jurídic està molt encriptat.⁹⁷ És per això que destaca, en aquest aspecte, la manca d'acompanyament de psicòlegs i treballadores socials, per tal que no hi hagi una expulsió institucional en què la revictimització faci a la persona desistir del procediment. Ara bé, és cert que aquesta expulsió no es dona per la intencionalitat dels operadors, sinó perquè els aspectes formals fan que les persones es puguin sentir molt alienes en un moment d'alta angonya si no hi ha recursos que facin que el procediment sigui més proper i hi afegixin certa confiança.

4.3. Desigualtats socials amb independència dels recursos econòmics a la Llei d'Assistència Jurídica Gratuïta

En darrer lloc, cal esmentar que, si bé la LAJG estableix un llindar sobre la pobresa en què fixa el límit a partir del qual es té dret a l'accés a la justícia gratuïta, hi ha casos en què no s'exigeix l'acreditació de certs requisits econòmics (vegi's els epígrafs 3.1.1 i 3.1.2). D'entre aquests, i per a l'estudi que s'està duent a terme, cal destacar el cas de les víctimes de violència de gènere. En aquest àmbit, es fa una distinció entre les víctimes de violència de gènere, entesa com la violència provinent de la parella o ex parella, i les de violència masclista, que pareixen la violència per part de persones amb qui no tenen ni han tingut una relació sentimental.

Aquesta distinció s'incorpora a Catalunya a partir de la Llei 17/2020, del 22 de desembre, de modificació de la Llei 5/2008, del dret de les dones a eradicar la violència masclista. Amb aquesta modificació, l'article 3 de la Llei defineix la violència masclista:

Violació dels drets humans a través de la violència que s'exerceix contra les dones com a manifestació de la discriminació i de la situació de desigualtat en el marc d'un sistema de relacions de poder dels homes sobre les dones i que, produïda per mitjans físics, econòmics o psicològics, incloses les amenaces, les intimidacions

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ Manuel Méndez, P. *Pobreza y acceso a la Justicia: las desigualdades en víctimas e indagados* [en línia]. Montevideo: publicacions de La Diaria Justicia, 2022. <<https://ladiaria.com.uy/justicia/desigualdades>> [Consulta: 15 de novembre del 2023].

i les coaccions, té com a resultat un dany o un patiment físic, sexual o psicològic, tant si es produeix en l'àmbit públic com en el privat.

Com a causa d'aquesta llei, des de finals del 2021 les atencions a les víctimes de violència masclista es fan a comissaria, i el Departament de Justícia paga aquesta assistència als lletrats. Els advocats asseguren que aquesta atenció és molt necessària, ja que es prepara a la denunciant per anar al jutjat, però que estan desbordats⁹⁸. Alhora, es fa una distinció que deixa a les víctimes de violència masclista en una condició de desampar i desigualtat respecte les víctimes de violència de gènere, ja que a les primeres només se'ls garanteix la justícia gratuïta en la primera assistència a comissaria i al jutjat, mentre que les segones tenen la justícia gratuïta garantida.

Un altre col·lectiu històricament sotmès a la discriminació i la intolerància, materialitzada en abús, violència i persecució, tant per entitats privades com per autoritats públiques, és el col·lectiu LGBTI, que no gaudeix d'una protecció especial a la LAJG. A Espanya, el 2020 es van enregistrar 277 casos de delictes d'odi per motiu d'orientació sexual i identitat de gènere, mentre que, el 2021, 466 casos. Això constitueix un augment del 68,23%⁹⁹. La pertinença al col·lectiu LGBTI pot dur a un nivell de protecció menor a causa d'estereotips i prejudicis entre els operadors de justícia, fet pel qual organitzacions com la ONU insten als Estats a adoptar programes i plans integrals, mesures de sensibilització i formació del personal dels agents i serveis de l'Estat, i garantir l'accés a la justícia i a recursos efectius a la víctima¹⁰⁰.

Finalment, destaca el cas de les persones migrades. Si bé és cert que les qüestions relatives a l'estrangeria es recullen a la LAJG, el desplaçament que pateixen les persones sol·licitants d'asil, refugiats i desplaçats interns parteixen d'una situació de vulnerabilitat, sense ser l'accés a la justícia una excepció als desafiaments a què s'enfronten. Carlos Valera, advocat del torn d'ofici en l'àmbit penal i el d'estrangeria, assenyala que, darrerament, *“la majoria de persones que són detingudes al carrer no saben el procediment administratiu de regularització ni tenen xarxa de suport, de familiars o d'entitats”*¹⁰¹. La qüestió s'agreuja quan, a cada cita al despatx o per resoldre qualsevol gestió, no es compta amb un servei de traductor, si bé aquest servei sí que es garanteix a comissaria i al jutjat. El problema més greu és que els assenyalaments per a qüestions d'estrangeria ja es marquen a dos anys vista, per al 2025, i els ajuntaments triguen fins a tres mesos en facilitar-los la documentació d'empadronament o de serveis socials.

⁹⁸ PIULACHS, M.; CERCÓS TUSET, L. (2023), op. cit.

⁹⁹ Ministeri de l'Interior. *Informe sobre la evolución de los delitos de odio* [en línia]. Madrid: publicacions del Ministeri de l'Interior del Govern d'Espanya, 2021. <https://www.interior.gob.es/delitos_odio> [Consulta: 16 de novembre del 2023].

¹⁰⁰ Oficina de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides. *Inclusión efectiva de las personas LGBT* [en línia]. Nova York: publicacions de les Nacions Unides, 2023. <<https://www.ohchr.org/effective-inclusion-lgbt-persons>> [Consulta: 17 de novembre del 2023].

¹⁰¹ PIULACHS, M.; CERCÓS TUSET, L. (2023), op. cit.

4.4. Manca de recursos en el Torn d'Ofici

Finalment, un dels motius que més desigualtat genera són els problemes d'organització i eficàcia del Torn d'Ofici. En aquest sentit, els operadors jurídics denuncien que el dret de la ciutadania a obtenir justícia perilla i, sobretot, el de les persones sense recursos, tant és així que cada cop més lletrats es donen de baixa del torn d'ofici, perquè cada vegada han de fer més serveis sense cobrar res. Tot i que la reivindicació es dona a tot l'Estat espanyol, el passat 18 d'abril del 2023, el Consell de l'Advocacia Catalana va emetre una Declaració institucional sobre el torn d'ofici, en què instaven al Departament de Justícia per al compromís amb la millora del Torn i a consensuar amb l'advocacia les mesures a adoptar per resoldre les mancances acumulades i equiparar el servei a les necessitats actuals¹⁰². El Departament de Justícia ha indicat que està analitzant de forma conjunta amb l'advocacia “disfuncions i necessitats”, i recorda que Catalunya, juntament amb el País Valencià, és qui més destina en justícia gratuïta, i que pel 2023 s'hi ha destinat un 10% més de pressupost: de 66 milions a 73 milions d'euros.

Les guàrdies dels advocats del Torn d'Ofici de l'àmbit Penal són de 24 hores, de 10 de la nit a 10 de la nit de l'endemà. Els advocats cobren uns 174 euros per guàrdia per atendre fins a cinc detinguts, i si arriba el sisè, es cobra el doble. Encarna Orduna, presidenta del Consell de l'Advocacia manifesta que “*hi ha torns de guàrdies molt tensionats*”¹⁰³, com l'atenció a les víctimes de violència de gènere i les de violència masclista, i els advocats asseguren que l'atenció és molt necessària però que estan desbordats. Alhora, Orduna posa de manifest que hi ha torns, com el de Menors i d'Estrangeria, en què no s'hi cobra res per estar de guàrdia si finalment no hi ha cap atenció, fet que es posa en relleu i sobre el qual es demana un canvi.

Aquesta manca de recursos i, de retruc, de professionals, fa de la justícia gratuïta un dret col·lapsat. Tant és així, que les demandes de sol·licitud de justícia gratuïta a Catalunya no paren d'augmentar, i els casos pendents de resoldre, tampoc. Segons les dades del Departament de Justícia, l'any 2022 van entrar 192.268 peticions de justícia gratuïta i es va tancar l'any amb 33.449 expedients pendents, uns 14.748 més que l'any 2010¹⁰⁴. Aquestes dades mostren la desigualtat que es dona entre les persones que veuen el seu dret a la tutela judicial efectiva garantit per mitjà de l'AJG aquells qui ho fan per mitjà de professionals en el sector privat, en tant que als segons se'ls pot prestar un acompanyament complet durant tot el procediment, així com una sensació de seguretat molt més elevada, i, en conseqüència, un servei de millor qualitat.

En conclusió, no es podrà parlar d'Estat Social de Dret si els ciutadans no tenen possibilitat de reclamar, a través dels sistemes judicials, allò que l'Estat ha de protegir i garantir, que són els seus

¹⁰² Consell de l'Advocacia Catalana. *Declaració Institucional sobre el torn d'ofici* [en línia]. Barcelona: publicacions del Consell de l'Advocacia Catalana, 2023. <<https://www.cicac.cat/2023/04/declaracio-institucional>> [Consulta: 17 de novembre del 2023].

¹⁰³ PIULACHS, M.; CERCÓS Tuset, L. (2023), op. cit.

¹⁰⁴ Secretaria per a l'Administració de Justícia (2022). *Dades d'assistència jurídica gratuïta de Catalunya*. Barcelona: publicacions del Departament de Justícia, Drets i Memòria de la Generalitat de Catalunya.

drets. L'accés a la justícia sense obstacles fruit de desigualtats, la majoria de cops estructurals, és un aspecte fonamental per a un Estat de Dret, qualsevol societat democràtica ha d'impedir que la justícia es converteixi en quelcom selectiu i diferenciat¹⁰⁵. Els Estats han d'evitar, doncs, que l'accés a la justícia es converteixi en un privilegi únicament a favor d'aquells que compten amb els mitjans econòmics adequats, ni d'aquells que no es troben en situacions de vulnerabilitat d'altres tipus. Per aconseguir-ho, cal posar els esforços en enfortir la institució de l'AJG com un instrument fonamental per assegurar la universalització del dret a l'accés a la justícia¹⁰⁶.

5. PROPOSTES PER A LA MILLORA DEL SISTEMA D'ASSISTÈNCIA JURÍDICA GRATUÏTA

De l'estudi realitzat en el treball, tant de l'anàlisi de la Llei com dels problemes que es produeixen a la pràctica, se'n desprèn la necessitat de dur a terme una sèrie de reformes per tal d'enfortir el sistema i garantir el compliment dels seus objectius. En aquest context, les següents conclusions i propostes de millora busquen proporcionar una perspectiva constructiva, amb l'objectiu de reforçar i perfeccionar el sistema d'AJG, assegurant que compleixi amb efectivitat el mandat constitucional de garantir l'accés a la justícia per a tots els ciutadans, independentment dels seus recursos econòmics i d'altres situacions de vulnerabilitat. Aquestes propostes s'enfoquen, doncs, a l'efectivitat dels drets, ja que hi ha una sèrie de barreres que la CE no contempla però que es donen en la dimensió pràctica.

1. Actualitzar l'IPREM amb l'SMI per tal que determinats sol·licitants de justícia gratuïta no en quedin exclosos, en requerir-se una situació encara més precària. Des del 2008 fins el 2023, l'SMI ha augmentat en un 80%, de 600 fins a 1.080 euros, mentre que l'IPREM només ha augmentat en un 16%, de 6.202,80 a 7.200 euros. Concretament aquest darrer any, del 2022 al 2023, l'SMI s'ha actualitzat incrementant en un 8%, de 1.000 a 1.080 euros; en canvi, l'IPREM només ha augmentat en un 3,6%, de 6.948, 24 a 7.200 euros¹⁰⁷. És cert, com ha estat desenvolupat, que l'article 5 LAJG estableix el reconeixement excepcional del dret com a mecanisme per pal·liar, precisament, aquests efectes; no obstant, aquest es mostra insuficient, en només atendre's a determinades situacions excepcionals i, especialment, en seguir fent referència a l'IPREM com a llindar.

2. Reformar l'article 31 LAJG, que estableix que “*Només en l'ordre penal podran els advocats designats excusar-se de la defensa. Per a això hi ha d'haver un motiu personal i just, que ha de ser apreciat pels decans dels Col·legis*”. Si bé és cert que el fet que els decans dels Col·legis facilita que l'excusa no es doni de manera esbiaixada i realment respongui a motius justificats, la redacció

¹⁰⁵ FEOLI VILLALOBOS, M. (2011), op. cit., p. 79.

¹⁰⁶ NEGRO, D. (2011), op. cit., p. 115.

¹⁰⁷ IPREM. *¿Qué es el IPREM?* [en línia]. Madrid: publicacions de l'IPREM. <<https://www.iprem.com.es/>> [Consulta: 18 de novembre del 2023].

de l'article facilita la desigualtat, en donar lloc a una certa arbitrarietat. Per tant, caldria que l'article regulés, de manera més taxada, què s'entén per "motiu personal i just".

3. Cobrir les despeses de desplaçament per cada visita als jutjats de les persones beneficiàries del servei d'AJG. Malgrat que una primera opció podria ser garantir les reunions i les vistes per videoconferència, aquest dret està pendent de regulació. Pel moment, es compta amb una Guia per a la celebració d'actuacions judicials telemàtiques, impulsada pel Consell General del Poder Judicial, que hauria de culminar en la definitiva plasmació d'una llei que reguli de manera integral l'ús dels sistemes de videoconferència en l'Administració de Justícia¹⁰⁸. Tot i això, aquesta llei hauria de garantir que les persones comptin amb mitjans electrònics i amb el coneixement per al seu ús. Per això, sembla que la solució passa per cobrir les despeses de desplaçament. Alhora, tot i que existeix el permís retribuït citació judicial en un judici en què s'hi és part actora (article 37.3.d) de l'Estatut dels Treballadors), caldria exercir un control que garanteixi que les parts no pateixen perjudicis respecte els seus llocs de feina, ja que, en aquest cas, perjudica molt més a les persones de classe social més baixa.

4. Intensificar el rol de les treballadores socials durant tot el procediment, des de la sol·licitud d'AJG, fins la resolució del cas. Des d'un inici, cal que l'assistència social orienti les persones en situació de pobresa cap a l'ús del servei d'AJG ja que, d'altra banda, existiria la possibilitat de que no el poguessin conèixer per ells mateixos. Hi ha autors que entenen el treball social com "*la professió que promociona els principis dels drets humans i la justícia social, per mitjà de la utilització de teories sobre el comportament humà i els sistemes socials*"¹⁰⁹. És per això que l'acompanyament de les treballadores socials a les persones en situació de vulnerabilitat es manifesta necessari, ja que, si s'entén la Justícia com una institució garant dels drets de les persones, cal afegir-hi un anàlisi del context social i dels canvis socials, incidint en els problemes que afecten a les persones en la seva interacció amb la resta i en el benefici col·lectiu.

5. Dotar de més recursos el Torn d'Ofici. Carmen Valenzuela, advocada i responsable del Torn d'Ofici i Assistència al Detingut (TOAD), expressa que "*No es poden aprovar lleis sense dotar-les de mitjans*"¹¹⁰. La falta de recursos i jutges provoca que actualment els judicis ràpids s'assenyalin a un any vista, i que, "*un cop la víctima està rescatada, el judici triga tant que es pot reconciliar o perdre el sentit*". Alhora, aquests recursos haurien d'anar destinats, també, a actualitzar la remuneració que reben els advocats d'ofici. Albert Bertran, de la Plataforma de Lletrats i Lletrades, expressava: "*No sols demanem més diners, sinó també poder donar un millor*

¹⁰⁸ Ministeri de Justícia (2020). *Guía para la celebración de actuaciones judiciales con medios telemáticos en el ámbito competencial del Ministerio de Justicia*. Madrid: publicacions del Consell General del Poder Judicial.

¹⁰⁹ JEZABEL MATEOS, M; PONCE DE LEÓN, L. (2016). *El trabajo social en el ámbito judicial*. Madrid: Colegio Oficial de Trabajadores Sociales de Madrid, p. 24. [Traducció de l'autora].

¹¹⁰ PIULACHS, M.; CERCÓS Tuset, L. (2023), op. cit.

servei”¹¹¹. La remuneració actual està comportant que molts advocats abandonin el torn d’ofici a causa de les condicions econòmiques: s’ha xifrat en un 54% la pèrdua de poder adquisitiu des del 2011 respecte a l’increment anual de l’IPC, a causa de les retallades i les congelacions salarials¹¹².

Pel que fa els advocats d’ofici, també caldria que aquests poguessin constituir sindicats. Els articles 1 i 2 de la Llei Orgànica 11/1985, de 2 d’agost, de Llibertat Sindical (en endavant, LOLS) estableixen que “*tots els treballadors tenen dret a sindicar-se lliurement per al a promoció i defensa dels seus interessos econòmics i socials*”, sent aquests “*tant aquells que siguin subjectes d’una relació laboral com aquells que ho siguin d’una relació de caràcter administratiu o estatutari al servei de les Administracions públiques*”. Els advocats d’ofici, en no encabir-se en cap de les dues categories, es troben dins d’allò regulat a l’article 3 LOLS, que disposa que “*Els treballadors per compte propi que no tinguin treballadors al seu servei (...) podran afiliar-se a les organitzacions sindicals constituïdes d’acord amb allò exposat en la present Llei, però no fundar sindicats que tinguin precisament per objecte la tutela dels seus interessos singulars, sense perjudici de la seva capacitat per constituir associacions a l’empara de la legislació específica*”¹¹³. Per tant, queden fora de l’empara d’un sindicat que protegeixi els seus interessos particulars, els representi i vetlli pels seus drets com a treballadors, i promogui la justícia social i la seguretat laboral.

6. Equiparar la violència masclista a la violència de gènere pel que fa la protecció de l’AJG. La Llei Orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de Mesures de Protecció Integral contra la Violència de Gènere, defineix la violència de gènere com aquella “*violència que, com a manifestació de la discriminació, la situació de desigualtat i les relacions de poder dels homes sobre les dones, s’exerceix sobre aquestes per part dels qui siguin o hagin estat els seus cònjuges o dels qui estiguin o hagin estat lligats a elles per relacions similars d’afectivitat, tot i sense convivència*”. La LAJG recull la protecció a les víctimes de violència de gènere, amb independència dels recursos per litigar, però deixa fora les víctimes de violència masclista, que són aquelles que no tenien cap vincle sentimental amb l’agressor. Si bé és cert que aquestes tenen garantida només la primera assistència al jutjat, això es manifesta insuficient, i caldria que es protegís i emparés les víctimes durant tot el procediment pel dret a la justícia gratuïta, ja que es tracta d’una distinció arbitrària que podria, fins i tot, arribar a ser inconstitucional.

7. Afegir a les víctimes d’agressions contra el col·lectiu LGBTI als grups protegits per l’AJG, amb independència dels seus recursos per litigar. És a dir, de la mateixa manera que es protegeix a les víctimes de violència de gènere, a mesura que avança la societat, cal adaptar-s’hi i protegir

¹¹¹ La Mañana. *Els advocats del torn d’ofici demanen millores en la justícia gratuïta i més retribució* [en línia]. Lleida: publicacions de La Mañana 2023. <<https://www.lamanyana.cat/advocats-del-torn-dofici-millores>> [Consulta: 20 de novembre del 2023].

¹¹² El Periódico. *Els salaris tanquen el 2022 amb la pèrdua de poder adquisitiu més gran del segle* [en línia]. Barcelona: publicacions d’El Periódico, 2022. <<https://www.elperiodico.cat/ca/economia/20230110/salaris-tanquen-el-2022-mes-gran-perdua-poder-adquisitiu-segle-xxi-80999988>> [Consulta: 21 de novembre del 2023].

¹¹³ Revista de Jurisprudencia Laboral – Número 4/2019. SAN-SOC núm. 26/2019, de 22 de febrer.

persones que fins ara havien quedat desamparades, com és el cas del col·lectiu LGBTI. Alhora, aquest col·lectiu enfronta problemes més relacionats amb estereotips o prejudicis que puguin tenir els operadors de justícia amb relació amb aquest sector i, per tant, les mesures que cal adoptar també han de relacionar-se amb la sensibilització i coneixement dels operadors: es fa necessari que tant juristes com treballadores socials prenguin sensibilització i nous coneixements sobre el problema que comporta l'augment dels delictes d'odi contra aquest col·lectiu, per tal de poder garantir la seva efectiva defensa.

8. En el cas dels judicis en l'àmbit d'estrangeria, i pel que fa allò relatiu a la traducció, caldria comptar amb intèrprets amb formació jurídica. El Departament de Justícia, Drets i Memòria de la Generalitat de Catalunya, per tal de fer efectiu el dret a la tutela judicial efectiva i l'accés a la justícia en condicions d'igualtat, presta els serveis de traducció i interpretació per als òrgans judicials i a les fiscalies de Catalunya. Aquest servei s'ofereix mitjançant personal propi i també a través de diverses empreses adjudicatàries d'un concurs públic anual. Per tant, hi ha una externalització a empreses com ara Seprotec, que presten aquest servei. La present proposta passa per garantir concursos de licitació justos i que adjudiquin els contractes tenint en compte valors socials, i no només econòmics i legals, per tal de crear una altra manera d'actuar com a administració pública, en aplicació de la Llei 9/2017, de Contractes del Sector Públic. Per tant, l'externalització s'entendria, des d'aquest punt de vista, com una eina des de la qual garantir l'eficiència en el desenvolupament del servei, entenent que l'administració pública no té la capacitat suficient per portar-lo a terme.¹¹⁴

Alhora, caldria crear seccions especialitzades dins dels tribunals existents per tal que els litigis es resolguessin de manera més ràpida, fet que podria generar una reducció de les desigualtats i de la indefensió, així com requerir més especialització per als advocats que se n'hagin de fer càrrec. Actualment, els tribunals encarregats dels recursos d'estrangeria són els Jutjats del Contenciós-Administratiu¹¹⁵, i això fa que els tribunals es vegin saturats i hi hagi una retardació notable de la justícia, afectant de manera especialment negativa a les persones estrangeres, que es troben en una situació de vulnerabilitat en ser clau en aquests procediments els terminis i que, en moltes ocasions, no compten amb una xarxa de suport.

9. Reformar els mecanismes de control de la qualitat del servei. El 2022 el Consell General de l'Advocacia Espanyola va publicar el XVI Informe de l'Observatori de la Justícia Gratuïta, amb una estadística complerta d'entre els anys 2017 i 2021. Si bé les dades numèriques són necessàries per tal d'avaluar qüestions quantitatives, aquestes no haurien de ser les úniques qüestions a tenir en compte per tal d'avaluar el servei, com és el cas de l'informe. Caldria, doncs, incidir en les

¹¹⁴ Observatori DESCA. *L'externalització de serveis públics: aproximació de les condicions laborals a Catalunya, Barcelona i al Sud Global* [en línia]. Barcelona: publicacions de l'Observatori DESCA, 2022

<<https://observatoridesc.org/ca/l-externalitzacio-serveis-publics->> [Consulta: 22 de novembre del 2023].

¹¹⁵ Poder Judicial. *Juzgados de lo Contencioso-Administrativo* [en línia]. Madrid: publicacions del Poder Judicial. <<https://www.poderjudicial.es/cgpj/es/>> [Consulta: 22 de novembre del 2023].

condicions en què els advocats d'ofici exerceixen les seves funcions, l'estudi de gestions determinades i, especialment, l'opinió dels qui hi participen: tant advocats, com fiscals i jutges, com dels usuaris del servei d'AJG.

A mode de conclusió, de les propostes presentades, a banda d'identificar-s'hi àrees específiques de possible millora en el sistema d'AJG, també s'hi extreu la necessitat d'actuar amb celeritat per tal d'abordar aquestes qüestions. Els obstacles pràctics observats en l'aplicació de la Llei posen de relleu la importància de garantir que el sistema no només quedi reduït a un àmbit teòric, sinó que també tingui la capacitat de donar una resposta efectiva a les barreres que es presenten en la realitat. En resum, una millora de l'accés a la justícia no només implica tenir en compte els aspectes normatius, sinó també assegurar que el sistema funciona de manera eficient, oferint les eines adequades als professionals implicats i, sobretot, garantint que tots els ciutadans puguin exercir els seus drets legals de manera equitativa, sense que les circumstàncies econòmiques o situacions de vulnerabilitat constitueixin una barrera.

CONCLUSIONS

Per mitjà de l'estudi del fonament constitucional del dret a l'AJG i l'anàlisi de la seva regulació i aplicació, l'objectiu d'aquest treball ha estat determinar si les garanties legals destinades a garantir l'accés a la justícia gratuïta són efectives i accessibles en la realitat jurídica, és a dir, si les disposicions legals es tradueixen de manera coherent en la pràctica. Donant resposta a aquesta qüestió, s'han pogut identificar una sèrie de deficiències i obstacles que minimitzen l'eficàcia del sistema, generant desigualtats d'accés; per tant, les garanties legals no es mostren efectives en la seva totalitat.

La justícia no pot ser accessible només per a qui la pot costejar, com a preservació del principi intrínsec de la justícia i com a construcció d'un sistema legal que realment serveixi a tota la societat, amb independència dels recursos econòmics. És cert que la LAJG és crucial, de manera innegable, per garantir que totes les persones, amb independència de la seva situació econòmica o de situacions de vulnerabilitat d'altres tipus, tinguin accés als serveis legals, de manera que ha estat fonamental per assegurar que la justícia estigui a l'abast de tots els ciutadans. Ara bé, un cop analitzada, s'han pogut constatar una sèrie d'elements que, no només no protegeixen a les persones en situació de vulnerabilitat, sinó que perpetuen aquestes desigualtats.

D'aquesta manera, tot i tenir com a objectiu pal·liar les desigualtats en l'accés a la justícia, la LAJG presenta alguns elements susceptibles de millora, entre els quals destaquen l'ús de l'IPREM com a llindar de màxims econòmics, que descuida altres elements que poden influir en la consideració de la condició de pobresa, alhora que, en no actualitzar-se com l'SMI, deixa fora de la seva protecció un determinat sector de la societat. A banda d'aquesta, s'identifiquen altres barreres, com són els costos referits al desplaçament, la retardació del sistema judicial, i la relació entre els recursos econòmics baixos i la manca de coneixement sobre els drets de la població.

Alhora, hi ha preceptes molt concrets, com ara l'excusa de la defensa o l'anàlisi de sostenibilitat, que constitueixen diferències perjudicials per als qui litiguen per mitjà de la justícia gratuïta envers d'aquells que ho fan per mitjà dels seus propis recursos econòmics.

No obstant, també existeixen una sèrie de grups beneficiaris del dret a l'AJG amb independència dels recursos per litigar i que, en tractar-se de sectors vulnerables, també estan afectats per una sèrie de desigualtats socials. En destaca la situació de les víctimes de violència masclista, que, en diferenciar-se en la pràctica legal de les víctimes de violència de gènere, reben AJG en les primeres etapes però podrien quedar desprotegides en la resta del procediment. De la mateixa manera, queden fora de la protecció de la Llei les víctimes de delictes contra el col·lectiu LGBTI, en qui la discriminació es troba, actualment, molt agreujada. Finalment, destaca el cas de les persones migrades, en enfrontar-se a una situació de vulnerabilitat, en molts casos sense acompanyament, i en patir les conseqüències del retardament de la justícia d'una manera molt directa.

Finalment, cal emfatitzar la manca de recursos que es dona en el Torn d'Ofici. Aquesta no només genera, sinó que perpetua desigualtats en les persones beneficiàries del dret a l'AJG, en no poder gaudir d'un sistema de qualitat a causa de la manca d'acompanyament, a diferència d'aquelles persones amb recursos econòmics suficients per costejar la seva representació. Però, alhora, també es generen desigualtats que afecten als advocats del Torn: compten amb uns salaris molt baixos i amb unes condicions de feina insuficients per a poder oferir un bon servei, i, a més, no poden constituir sindicats propis amb què defensar els seus drets laborals.

Ara bé, un canvi de funcionament del sistema es mostra relacionat, necessàriament, amb un canvi en la concepció del Dret. Manuel Atienza, a l'assaig "*Una idea del dret*", constata que la formació jurídica predominant a Espanya ha estat positivista - normativista, és a dir, s'ha concebut el Dret fonamentalment com un sistema de normes. Alhora, ha estat formalista, fet que vol dir que es redueix el Dret a un conjunt de regles i se l'aïlla d'altres fenòmens socials. Davant d'aquesta concepció predominant, Atienza proposa la idea del Dret com a pràctica, en què el Dret no es concep com un objecte, sinó com un procés¹¹⁶.

En aquest cas, des del punt de vista del Dret com a pràctica, l'aspecte normatiu és només un aspecte, i l'aspecte valoratiu o finalista és aquell segons el qual els drets fonamentals, en el cas de l'AJG, el dret a la igualtat i a la tutela judicial efectiva i, particularment, els béns protegits per aquests, és l'objectiu fonamental de la pràctica jurídica en els sistemes constitucionals. Això es dona perquè es vincula la pràctica jurídica amb la idea de Justícia, de manera que la idea de Dret es podria descriure com el conjunt de condicions de vida de la societat, assegurades per la coacció externa d'un poder públic exercit amb els requeriments de l'Estat de Dret, que satisfan els drets fonamentals basats en la dignitat humana.

¹¹⁶ ATIENZA RODRÍGUEZ, M. (2017). *Filosofía del derecho y transformación social*. Madrid: Editorial Trotta, p. 15.

A partir d'aquesta perspectiva, en el treball s'han presentat una sèrie de propostes per tal de millorar el sistema d'AJG i pal·liar l'impacte que tenen les desigualtats socials en el seu accés. Aquestes propostes consisteixen en: 1. Actualitzar l'IPREM alhora que l'SMI; 2. Reformar l'article 31 LAJG, sobre excusa de la defensa; 3. Cobrir les despeses de desplaçament als jutjats i controlar que no es pateixin perjudicis respecte els llocs de feina; 4. Intensificar el rol de les treballadores socials durant tot el procediment i consolidar el treball en xarxa; 5. Dotar de més recursos el Torn d'Ofici i permetre que els advocats del Torn puguin constituir sindicats; 6. Equiparar la violència masclista a la violència de gènere pel que fa la protecció de la LAJG; 7. Afegir a les víctimes d'agressions contra el col·lectiu LGBTI als grups protegits per la LAJG; 8. En el cas dels litigis sobre estrangeria, comptar amb intèrprets amb formació jurídica i garantir concursos de licitació per als intèrprets amb una mirada social, alhora que crear seccions especialitzades; i, finalment, 9. Reformar els mecanismes de control del servei.

Així doncs, s'ha emfatitzat que el dret a l'AJG s'emmarca dins d'una Constitució que consigna un Estat Social de Dret. Aquest implica un Estat garantista de l'individu davant del poder i en l'intercanvi amb la resta de ciutadans però, alhora, el terme "Social" implica un compromís amb la promoció del benestar de la societat i, de manera molt especial, amb el d'aquells sectors menys afavorits¹¹⁷. És en aquest sistema on s'hi emmarca el dret a la justícia gratuïta, per a aquells que presenten insuficiència de recursos per litigar i, alhora, per determinats col·lectius a qui se'ls hi reconeix amb independència d'aquests. Ara bé, la concepció d'Estat Social de Dret es veu compromesa quan els ciutadans no poden reclamar i veure efectivament garantits els seus drets, en aquest cas, l'accés a la justícia.

En conseqüència i per concloure, si bé és cert que la pràctica de l'Estat Social de Dret i, així, de fer real i efectiva la voluntat del constituent, correspon al legislador, no és únicament a ell, sinó també als actes dels poders públics. Per tant, tot i que un canvi de sistema es presenta complicat, un cop identificats els condicionants es poden plantejar accions per a la millora del sistema: en són exemple les reformes proposades en aquest treball que, si bé són exigents, depenen, fonamentalment, de la voluntat política dels agents decisoris i, a partir de les eines i dels mecanismes proporcionats pel Dret i per les Ciències Polítiques, es poden arribar a dur a terme.

LITERATURA

AGUILAR GONZÁLEZ, J.M. (2013). *La Justicia gratuita en España: Aproximación a un análisis cuantitativo*. Madrid: Revista de ciencias jurídicas y sociales, ISSN 1698-5583. Vol. 16. núm. 1.

AGUILÓ REGLA, J. (2007). *Positivism y postpositivismo: dos paradigmas jurídicos en pocas palabras*. Alacant: DOXA.

¹¹⁷ PÉREZ ROYO, J. (2011). Estado Social de Derecho. En ARAGÓN REYES, M. & AGUADO RENEDO, C. (2011), op. cit., p. 191.

ALMAGRO NOCETE, J. (1979). *Tres breves notas sobre Derecho Procesal Constitucional*. Revista Iberoamericana de Derecho Procesal.

ALVES, C. *Pobreza y derechos humanos: el papel de la Defensoría Pública en la lucha para la erradicación de la pobreza* [en línea]. Corte Interamericana de Derechos Humanos, San José, 2011, p. 150. <<https://www.corteidh.or.cr/tablas/r29458.pdf>>

ALZAGA VILLAAMIL, O. (2006) *Comentarios a la Constitución Española. Tomo IX - Artículos 113 a 127 de la Constitución Española de 1978*. Madrid: Edersa.

ARAGÓN REYES, M. & AGUADO RENEDO, C. (2011). *Temas básicos de derecho constitucional* (2ª ed.). Civitas Thomson Reuters.

ATIENZA RODRÍGUEZ, M. (2017). *Filosofía del derecho y transformación social*. Madrid: Editorial Trotta.

BACHMAIER WINTER, L. (1999). *La Asistencia jurídica gratuita*. 2ª ed. Granada: Comares.

BERNAL-QUIRÓS CASCIARO, J.T. (1995). *El beneficio de la justicia gratuita en el ámbito extrajudicial de las profesiones oficiales*. Madrid: Cuadernos de Derecho Judicial, ISSN 1134-9670, núm. 24.

CALLEJO CARRIÓN, S. (2003). *Reforma de la LECrim.: los llamados juicios rápidos*. Madrid: publicaciones de la Universidad a Distancia de Madrid (UDIMA). Estudios Financieros. Comentarios, núm. 26.

CARRASCO DURÁN, M. (2012). Artículo 150. *Justicia gratuita. Procedimientos de mediación y conciliación*. Sevilla: Depósito de Investigación Universidad de Sevilla.

CASTILLEJO MANZANARES, R., 2017. *Nuevos debates en torno a la justicia española*. Tirant lo Blanch.

CID CEBRIÁN, M. (1995). *La justicia gratuita: realidad y perspectivas de un derecho constitucional*. Pamplona: Aranzadi.

Comentarios a la Constitución Española XL aniversario (2018). BOE - Boletín Oficial del Estado.

Consell General del Poder Judicial. *Aprovació de l'informe al projecte de decret pel qual s'aprova el Reglament d'assistència jurídica gratuïta del Govern de Cantàbria*. Madrid: publicacions del Consell General del Poder Judicial.

CUEVAS GAMA, M.S. et al. (2016). *Turno de oficio*. Madrid: Francis Lefebvre.

DE DIEGO DíEZ, L. A. (1997). *Asistencia Jurídica Gratuita. Intervención judicial en el marco de la nueva regulación*. La Ley: Revista jurídica española de doctrina, jurisprudencia y bibliografía, ISSN 0211-2744, núm. 3.

FEOLI VILLALOBOS, M. (2011). *Acceso a la justicia y mecanismos de asistencia letrada gratuita: apuntes sobre los casos de España y Costa Rica*. Buenos Aires: publicaciones de Asociación Latinoamericana de Ciencia Política.

GARCÍA REY, M. (2012). *VI Informe del Observatorio de la Justicia Gratuita. Estadística completa 2007-2011*. Madrid: La Ley.

GÓMEZ COLOMER, J.-L. (1982). *El Beneficio de la pobreza: la solución española al problema del acceso gratuito a la justicia*. Barcelona: Librería Bosch.

GÓMEZ COLOMER J.L. (1983). *La gratuidad relativa de la justicia*. La Ley: revista jurídica española de doctrina, jurisprudencia y bibliografía, ISSN 00211-2744, núm. 4.

GÓMEZ COLOMER, J.-L. (1996). *El nuevo régimen del beneficio de la asistencia jurídica gratuita*. Madrid: La Ley: revista jurídica española de doctrina, jurisprudencia y bibliografía, ISSN 0211-2744, núm. 2.

GUASP, J. (1948). *Comentarios a la Ley de Enjuiciamiento Civil*. Madrid: M. Aguilar, p. 252.

Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona (2020). *Criteris orientatius de l'ICAB en matèria de taxació de costes de 2020*. Barcelona: publicaciones de l'ICAB.

Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona. *Servei d'Orientació Jurídica – Punts SOJ – SOM* [en línia]. Barcelona: publicaciones de l'ICAB. <<https://www.icab.cat/ca/punts-soj/>>

Il·lustre Col·legi de l'Advocacia de Girona. *Atenció a la ciutadania: Orientació jurídica* [en línia]. Girona: publicaciones de l'ICAG. <<https://www.icag.cat/ca/atencio-a-la-ciutadania/orientacio-juridica/>>

International Poverty Centre (2006). *Poverty in Focus*. Nova York: publicaciones del Programa de Desenvolupament de les Nacions Unides.

IPREM. *¿Qué es el IPREM?* [en línia]. Madrid: publicaciones de l'IPREM. <<https://www.iprem.com.es/>>

JEZABEL MATEOS, M; PONCE DE LEÓN, L. (2016). *El trabajo social en el ámbito judicial*. Madrid: Colegio Oficial de Trabajadores Sociales de Madrid.

JUAN-SÁNCHEZ, R. (2016). *Asistencia jurídica gratuita en asuntos no estrictamente judiciales: relectura de la Ley de Asistencia Jurídica Gratuita para un servicio público integral de asesoramiento, orientación y defensa jurídica*. València: Drets. Revista Valenciana de Reformes Democràtiques, núm. 2/2016.

LÓPEZ SÁNCHEZ, E; CASAL OUBIÑA, D (2018). *El proceso de traspaso de la administración de justicia como instrumento de análisis de las dinámicas del Estado Autonómico*. Madrid: Ediciones Complutense. Cuadernos de Gobierno y Administración Pública, ISSN: e-2341-4839.

Ministeri de l'Interior. *Informe sobre la evolución de los delitos de odio* [en línia]. Madrid: publicacions del Ministeri de l'Interior del Govern d'Espanya, 2021. <https://www.interior.gob.es/delitos_odio>

MONTESINOS PADILLA, C., SAIZ ARNAIZ, A., PÉREZ TREMP, P., & LÓPEZ GUERRA, L. (2018). *Comentario a la constitución española: 40 aniversario 1978-20: libro-homenaje a Luis López Guerra* (1a edició). València: Tirant lo Blanch.

MORENO CATENA, V. (1982). *La defensa en el proceso penal*. Madrid: Editorial Civitas.

MORENO CATENA, V.; CORTÉS DOMÍNGUEZ, V.; GIMENO SENDRA, V. (1995). *Derecho Procesal Civil II: los procesos especiales*. Madrid: Colex.

MUÑOZ GONZÁLEZ, L. (1980). *Litisexpensas*. La Ley: Revista jurídica española de doctrina, jurisprudencia y bibliografía, ISSN 0211-2744, núm. 1.

MUÑOZ MACHADO, S. (2015). *Tratado de derecho administrativo y derecho público general. Tomo VII: el Reglamento*. Madrid: publicacions del BOE.

NEGRO, D. *Pobreza, desigualdad, sectores vulnerables y acceso a la justicia* [en línia]. Ciutat de Mèxic: publicacions de la Universidad Nacional Autónoma de México, 2011 p. 97. <<https://archivos.juridicas.unam.mx/www/bjv/libros/10/4635/6.pdf>>

Observatori DESCA. *L'externalització de serveis públics: aproximació de les condicions laborals a Catalunya, Barcelona i al Sud Global* [en línia]. Barcelona: publicacions de l'Observatori DESCA, 2022 <<https://observatoridesc.org/ca/l-externalitzacio-serveis-publics->>>

Oficina de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides. *Inclusión efectiva de las personas LGBT* [en línia]. Nova York: publicacions de les Nacions Unides, 2023. <<https://www.ohchr.org/effective-inclusion-lgbt-persons>>

Poder Judicial. *Juzgados de lo Contencioso-Administrativo* [en línia]. Madrid: publicacions del Poder Judicial. <<https://www.poderjudicial.es/cgpj/es/>>

Real Academia Española: *Diccionario panhispánico del español jurídico (DPEJ)* [en línia]. Madrid: publicaciones de la RAE. <<https://dpej.rae.es/lema/%C3%A1mbito-de-aplicaci%C3%B3n>>

RODRÍGUEZ GARCÍA, N. (2000). *Justicia Gratuita, un imperativo constitucional (Doctrina, jurisprudencia, legislación y formularios, con especial referencia a los procesos de amparo constitucional)*. Granada: Comares.

ROSÓN RUBIO, M. M. (2010). *Contenido material y extensión temporal del Derecho a la asistencia jurídica gratuita*. La justicia gratuita: guía del abogado de oficio, ISBN 978-84-614-5295-8, pàgs. 45-71.

RUBIO DE MEDINA, M.D. (2001). *El beneficio de justicia gratuita*. Barcelona: Bosch.

Secretaria per a l'Administració de Justícia (2022). *Dades d'assistència jurídica gratuïta de Catalunya*. Barcelona: publicacions del Departament de Justícia, Drets i Memòria de la Generalitat de Catalunya.

SEPÚLVEDA, Magdalena. *El acceso a la justicia en tiempos de desigualdad y pobreza* [en línia]. Publicacions de Independent Commission for the Reform of International Corporate Taxation, 2018. <<https://www.icriict.com/icriict-in-the-news/>>

TIERNO BARRIOS, S. (2022). *Medidas orientadas al fortalecimiento del derecho de asistencia jurídica gratuita de víctimas en condición de vulnerabilidad*. Salamanca: Crònica de legislació processal (gener-juny 2021) de la Universitat de Salamanca.

TORNOS MAS, J. (1983). *La relación entre la Ley y el Reglamento: reserva legal y remisión normativa. Algunos aspectos conflictivos a la luz de la jurisprudencia constitucional*. Madrid: Revista de Administración Pública, núms. 100-102.

TORRES AILHAUD, J. C. (1995). *Tramitación y resolución de la solicitud de justicia gratuita*. Madrid: Cuadernos de Derecho Judicial, ISSN 1134-9670, núm. 24.

TORRES DÍAZ, M.C. (2022). *La asistencia jurídica gratuita en el marco del Derecho de Acceso a la Justicia sin sesgos de género*. Madrid: IberICONnect.

YÁÑEZ GARCÍA-BERNALT, I. (2021). *Real Decreto 141/2021, de 9 de marzo, por el que se aprueba el Reglamento de asistencia jurídica gratuita [BOE 10-03-2021]*. Salamanca: Crònica de legislació processal (gener-juny 2021) de la Universitat de Salamanca.

NORMATIVA

Constitució espanyola. BOE, núm. 311, 29 de desembre de 1978, pp. 29313 a 29424. Cita en text: CE.

Reglament (CE) 44/2001, del Consell, de 22 de desembre del 2000, relatiu a la competència judicial, el reconeixement i l'execució de resolucions judicials en matèria civil i mercantil (DOCE núm. 12, de 16 de gener del 2001). Disposició derogada.

Espanya. Llei Orgànica 6/1985, d'1 de juliol, del Poder Judicial. BOE, núm. 157, de 2 de julio de 1985, pp. 20632 a 20678.

Espanya. Llei Orgànica 11/1985, de 2 d'agost, de Llibertat Sindical. BOE, núm. 189, de 8 d'agost de 1985, pp. 25119 a 25123. Cita en text: LOLS.

Espanya. Llei 25/1986, de 24 de desembre, de Supressió de les Taxes Judicials. BOE, núm. 313, de 31 de desembre de 1986, pp. 42461 a 42461.

Espanya. Llei 1/1996, de 10 de gener, d'Assistència Jurídica Gratuïta. BOE, núm. 11, de 12 de gener de 1996, pp. 793 a 803. Cita en text: LAJG.

Espanya. Llei 51/2003, de 2 de desembre, d'igualtat d'oportunitats, no discriminació i accessibilitat universal de les persones amb discapacitat. BOE, núm. 289, de 3 de desembre de 2003, pp. 43187 a 43195. Disposició derogada.

Espanya. Llei 35/2006, de 28 de novembre, de l'Impost sobre la Renda de Persones Físiques i de modificació parcial de les lleis dels Impostos sobre Societats, sobre la Renda de no Residents i sobre el Patrimoni. BOE, núm. 285, de 29 de novembre de 2006, pp. 41734 a 41810.

Espanya. Llei 29/2011, de 22 de setembre, de reconeixement i protecció integral a les víctimes de terrorisme. BOE, núm. 229, de 23 de setembre de 2011, pp. 100566 a 100592.

Espanya. Llei 39/2015, d'1 d'octubre, del Procediment Administratiu Comú de les Administracions Públiques. BOE, núm. 236, de 2 d'octubre de 2015, pp. 89343 a 89410.

Espanya. Llei 9/2017, de 8 de novembre, de Contractes del Sector Públic., per la que es transposen a l'ordenament jurídic espanyol les Directives del Parlament Europeu i del Consell 2014/23/UE i 2014/24/UE, de 26 de febrer de 2014. BOE, núm. 272, de 9 de novembre de 2017, pp. 197714 a 108007.

Espanya. Llei 31/2022, de 23 de desembre, de Pressupostos Generals de l'Estat per a l'any 2023. BOE, núm. 208, de 24 de desembre de 2022, pp. 180551 a 181414.

Espanya. Reial Decret de 24 de juliol de 1889 pel que es publica el Codi Civil. Gaceta de Madrid, núm. 206, de 25 de juliol de 1889, pp. 249 a 259.

Espanya. Reial Decret 108/1995, de 27 de gener, sobre mesures per instrumentar la subvenció estatal a l'assistència jurídica gratuïta. BOE núm. 39, de 15 de febrer de 1995, pp. 5153 a 5158.

Espanya. Reial Decret Legislatiu 8/2015, de 30 d'octubre, pel qual s'aprova el text refós de la Llei General de la Seguretat Social. BOE, núm. 261, de 31 d'octubre de 2015, pp. 103291 a 103519.

Espanya. Reial Decret 2103/1996, de 20 de setembre, pel qual s'aprova el Reglament d'Assistència Jurídica Gratuïta. BOE, núm. 231, de 24 de setembre de 1996, pp. 28505 a 28514.

Espanya. Reial Decret 996/2003, de 25 de juliol, pel qual s'aprova el Reglament d'Assistència Jurídica Gratuïta. BOE, núm. 188, de 7 d'agost de 2003, pp. 30505 a 30525.

Espanya. Reial Decret 141/2021, de 9 de març, pel qual s'aprova el Reglament d'Assistència Jurídica Gratuïta. BOE, núm. 59, de 10 de març de 2021, pp. 27586 a 27624.

Espanya. Reial Decret 586/2022, de 19 de juliol, pel qual es modifica el Reglament d'assistència jurídica gratuïta, aprovat pel Reial Decret 141/2021, de 9 de març. BOE, núm. 216, de 8 de setembre de 2022, pp. 124495 a 124499.

Espanya. Resolució JUS/993/2011, de 13 d'abril, per la que, havent comprovat prèviament l'adequació a la legalitat, s'inscriu en el registre de Col·legis Professionals de la Generalitat de Catalunya el Reglament del servei de defensa d'ofici i assistència jurídica gratuïta del Col·legi d'Advocats de Barcelona. DOGC, núm. 5865, de 24 d'abril de 2011 (article 20).

Catalunya. Decret 252/1996, de 5 de juliol, de creació de les comissions d'assistència jurídica gratuïta, de regulació del procediment per al reconeixement del dret d'assistència jurídica gratuïta i de la subvenció per a les actuacions professionals dels advocats i procuradors. DOGC, núm. 2228, de 10 de juliol de 1996.

Catalunya. Llei 5/2008, del dret de les dones a eradicar la violència masclista. DOGC, núm. 5123, de 8 de maig de 2008, BOE, núm. 131, de 30 de maig de 2008, pp. 25174 a 25194.

JURISPRUDÈNCIA

Sentència del Tribunal Constitucional 46/1981, de 23 de juliol.

Sentència del Tribunal Constitucional 99/1985, de 30 de setembre.

Sentència del Tribunal Constitucional 47/1987, de 22 d'abril.

Sentència del Tribunal Constitucional 196/1987, d'11 de desembre.

Sentència del Tribunal Constitucional 202/1987, de 17 de desembre.

Sentència del Tribunal Constitucional 16/1994, de 20 de gener.

Sentència del Tribunal Constitucional 95/2003, de 22 de maig.

Sentència del Tribunal Constitucional 90/2015, d'11 de maig del 2015.

Sentència del Tribunal Suprem, 7 de maig de 1997.

Sentència del Tribunal Suprem, 31 de maig de 1984.

Sentència del Tribunal Suprem, 23 de juliol de 1997.

Sentència del Tribunal Suprem, 11 de setembre de 1997.

NOTÍCIES DE PREMSA

Consell General de l'Advocacia Espanyola. *Juicios en 2025: la pandemia agrava el retraso de la justicia* [en línia]. Madrid: publicacions del CGAE, 2021. <<https://www.abogacia.es/retraso-de-la-justicia/>>

Consell de l'Advocacia Catalana. *Declaració Institucional sobre el torn d'ofici* [en línia]. Barcelona: publicacions del Consell de l'Advocacia Catalana, 2023. <<https://www.cicac.cat/2023/04/declaracio-institucional>>

El Periódico. *Els salaris tanquen el 2022 amb la pèrdua de poder adquisitiu més gran del segle* [en línia]. Barcelona: publicacions d'El Periódico, 2022. <<https://www.elperiodico.cat/ca/economia/20230110/salaris-tanquen-el-2022-mes-gran-perdua-poder-adquisitiu-segle-xxi-80999988>>

Entitat Autònoma del Diari Oficial i de Publicacions. *Anuncis oficials: Taxa, exempcions i terminis de publicació*. Barcelona: publicacions de la Generalitat de Catalunya [en línia]. <https://dogc.gencat.cat/dogc_anuncis_taxes>

Govern de Catalunya. *Les comunitats autònomes amb competències en justícia vinculen l'èxit de la nova oficina judicial al traspàs de les competències de personal* [en línia]. Barcelona: nota de premsa del Govern de Catalunya, 2010 <<https://govern.cat/salaprensa/>>

La Mañana. *Els advocats del torn d'ofici demanen millores en la justícia gratuïta i més retribució* [en línia]. Lleida: publicacions de La Mañana 2023. <<https://www.lamanyana.cat/advocats-del-torn-dofici-millores>>

MANUEL MÉNDEZ, P. *Pobreza y acceso a la Justicia: las desigualdades en víctimas e indagados* [en línia]. Montevideo: publicacions de La Diaria Justicia, 2022. <<https://ladiaria.com.uy/justicia/desigualdades>>

PIULACHS, M.; CERCÓS Tuset, L. (2023). *La justícia gratuïta, un dret col·lapsat* [en línia]. Barcelona: el Nacional, 2023. <<https://www.elnacional.cat/ca/societat/justicia-gratuïta-dret-collapsat>>

DOCUMENTACIÓ

Diari de Sessions del Congrés dels Diputats. Sessió plenària núm. 17, celebrada el dijous, 8 de juny de 1978. Ple i Diputació Permanent. Any 1975. Núm. 84.

Diari de Sessions del Congrés dels Diputats. Sessió plenària núm. 192, celebrada el dijous, 21 de desembre de 1995. Ple i Diputació Permanent. Any 1995, V Legislatura. Núm. 194.

Generalitat de Catalunya. *Nou Reglament d'Assistència jurídica gratuïta (BOE)* [en línia]. Barcelona: publicacions de la Generalitat de Catalunya, 2021. <https://portaljuridic.gencat.cat/ca/reglament_justicia_gratuïta_boe>

Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona. *Normativa del Torn d'Ofici* [en línia]. Barcelona: publicacions de l'ICAB. <<https://www.icab.es/ca/Normativa-del-Torn-dOfici/>>

Ministeri de Justícia (2020). *Guía para la celebración de actuaciones judiciales con medios telemáticos en el ámbito competencial del Ministerio de Justicia*. Madrid: publicacions del Consell General del Poder Judicial.

Revista de Jurisprudencia Laboral – Número 4/2019. SAN-SOC núm. 26/2019, de 22 de febrer.